

4. Arz ve Talep Gelişmeleri

2016 yılı ilk çeyreğine ilişkin GSYİH verilerine göre iktisadi faaliyet Nisan Enflasyon Raporu'nda ortaya konulan görünümle uyumlu bir seyir izlemiş ve dönemlik bazda yüzde 0,8, yıllık bazda yüzde 4,8 oranında artmıştır. Üretim tarafından değerlendirildiğinde, ilk çeyrekte dönemlik büyümeye en yüksek katkıyı yapan kalemler tarım ve sanayi olurken, inşaat ve hizmet kalemlerinin katkısı görece sınırlı olmuştur. Harcama yönünden incelendiğinde, çeyreklik bazda büyümedeki artışın temel olarak özel kesim talebinden kaynaklandığı görülmektedir. Bu dönemde tüketim talebi büyümenin sürükleyicisi olurken yatırım talebi ve net ihracat büyümeyi azalış yönünde etkilemiştir.

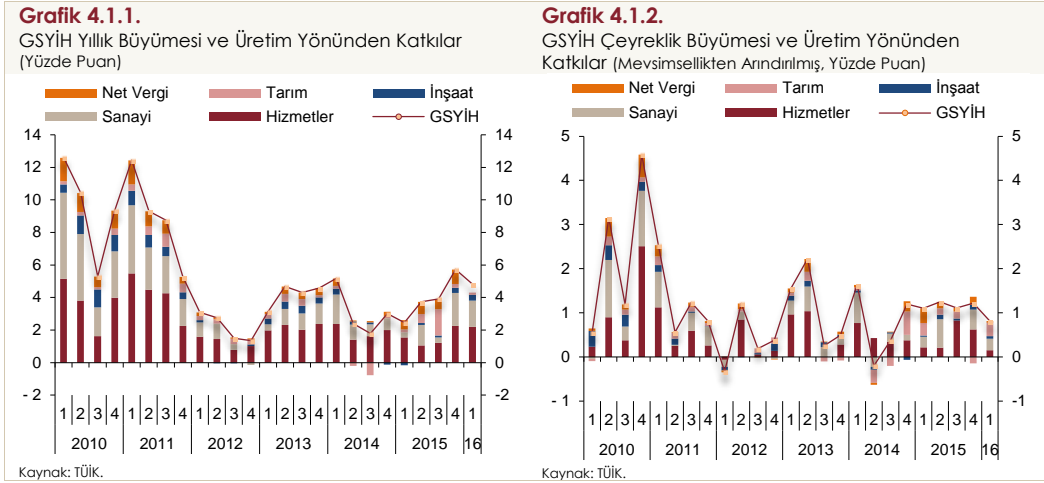
2016 yılı ikinci çeyreğine ilişkin açıklanan veriler iktisadi faaliyette ek bir iyileşmeye işaret etmemektedir. Sanayi üretimi Nisan-Mayıs döneminde bir önceki çeyrek ortalamasının yüzde 0,4 oranında altında kalmıştır. İç talebe ilişkin satış, üretim ve ithalat göstergeleri nihai yurt içi talepte dönemlik bazda artışa işaret ederken, artışın ilk çeyrekten daha düşük oranda gerçekleşebileceğine dair sinyaller içermektedir. Buna ek olarak, Nisan-Mayıs dönemi dış ticaret verilerine göre dış talebin büyümeye olumlu katkısının sınırlı olacağı tahmin edilmektedir.

2016 yılında iç talebin özellikle tüketim harcamaları kaynaklı olarak artış seyrini sürdüreceği ve dış talebin ihracat pazarlarımızda öngörülen ılımlı büyümenin etkisiyle toparlanma eğilimi sergileyeceği düşünülmektedir. Öte yandan, bu dönemde iç talebin seyrine bağlı olarak ithalat talebinin artacağı ve net ihracatın büyümeye negatif katkı yapacağı tahmin edilmektedir.

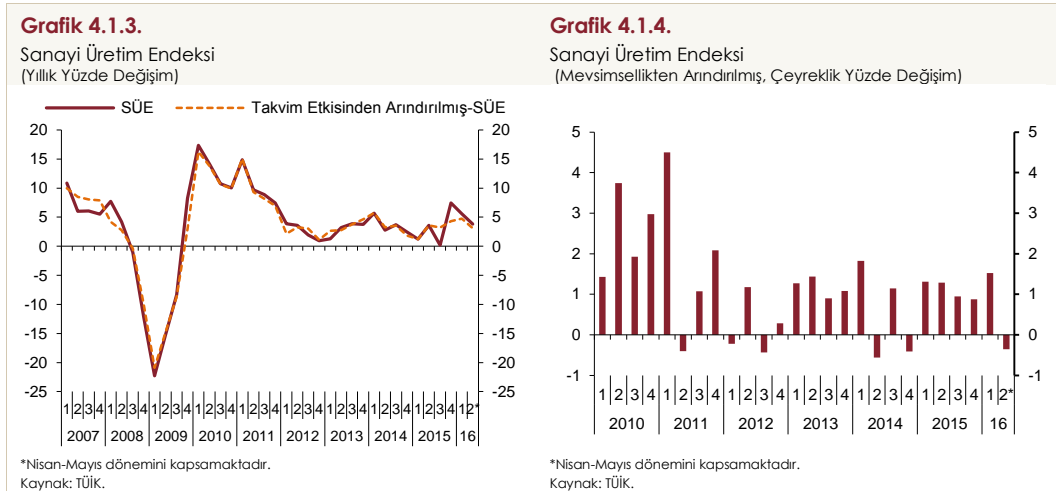
Büyümeye ilişkin riskler özellikle dış talep kaynaklı olmak üzere aşağı yönlüdür. Jeopolitik gelişmeler, Avrupa Birliği'nin siyasi ve kurumsal bütünlüğüne dair endişelerin Avrupa ekonomisi üzerinde oluşturduğu belirsizlik ve petrol fiyatlarının petrol ihracatçısı dış ticaret ortaklarımıza yapabileceği olumsuz gelir etkisi dış talep üzerinde aşağı yönlü risk oluşturmaktadır. Öte yandan, turizm sektöründeki gelişmeler iktisadi faaliyet, istihdam ve cari denge üzerinde aşağı yönlü risk oluşturmaktadır. Bu görünümüne rağmen, süregelen makroihtiyati tedbirler ve emtia fiyatlarındaki düşük seyir çerçevesinde 2016 yılında cari işlemler dengesinde iyileşmenin devam etmesi beklenmektedir.

4.1. Arz Gelişmeleri

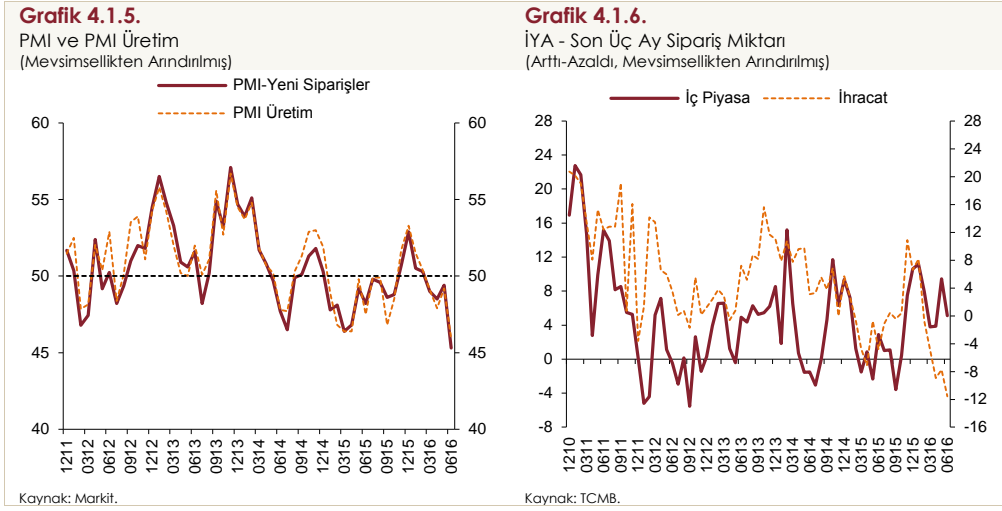
TÜİK tarafından açıklanan verilere göre, 2016 yılının birinci çeyreğinde GSYİH bir önceki yılın aynı çeyreğine göre yüzde 4,8 oranında artmıştır. Bu dönemde tüm ana sektörlerin katma değerinde artış kaydedilmiştir (Grafik 4.1.1). Sanayi katma değeri, sanayi üretimi verisine yakın şekilde yüzde 5,7 oranında artmış, hizmet katma değeri yıllık artış oranı ise yüzde 4,2 ile bir önceki çeyreğine yakın gerçekleşmiştir. Tarım katma değeri artışı tarihsel ortalamalarına dönerken, inşaat katma değeri artış hızı kış aylarındaki olumlu hava şartlarının etkisiyle bir miktar ivmelenerek yüzde 6,6 olmuştur. Net vergi kaleminin katkısı 2015 yılına kıyasla gerilese de devam etmiştir. Mevsim ve takvim etkilerinden arındırılmış verilere göre ise GSYİH bir önceki çeyreğe göre yüzde 0,8 oranında artış kaydetmiştir (Grafik 4.1.2). Dönemlik olarak en yüksek artış yüzde 3,4 ile tarım sektöründe gerçekleşmiştir. Sanayi ve inşaat katma değeri artış oranları yüzde 1,0 ile ılımlı bir görünüm ortaya koymuştur. Hizmetler sektöründeki artış ise yüzde 0,3 ile sınırlı oranda kalmıştır.

Nisan-Mayıs dönemi itibarıyla sanayi üretimi yıllık artış hızında bir miktar yavaşlama söz konusudur (Grafik 4.1.3). Benzer şekilde mevsim ve takvim etkilerinden arındırılmış sanayi üretimi verisi de son dönemlerdeki ılımlı artış eğiliminin yılın ikinci çeyreğinde korunamadığına işaret etmektedir. Nitekim bu dönemde sanayi üretimi ilk çeyrek ortalamasının yüzde 0,4 oranında altında seyretmektedir (Grafik 4.1.4). Haziran ayı verisiyle birlikte bu görünümde biraz daha toparlanma gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Ancak çeyrek genelinde önceki çeyreklere kıyasla daha zayıf olan görünümün korunması beklenmektedir.

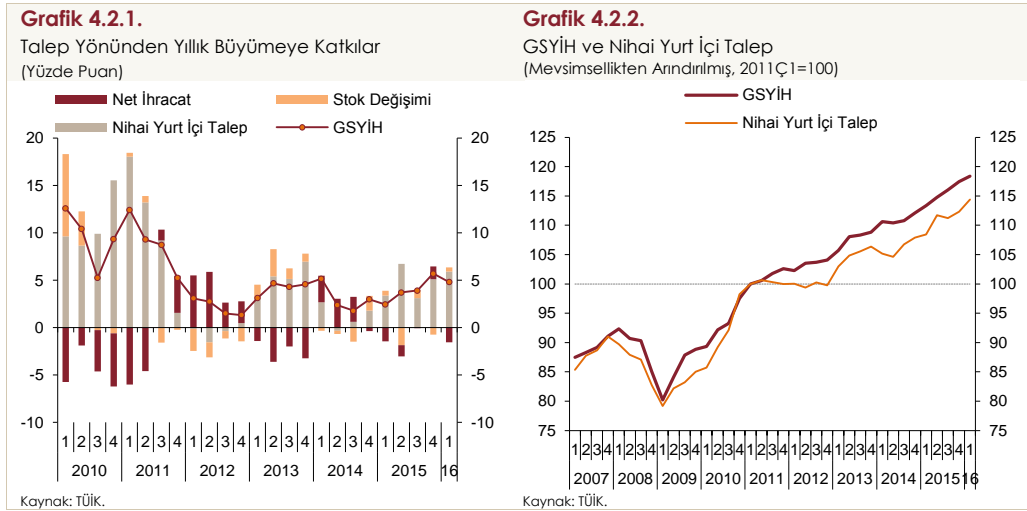

2016 yılı ikinci çeyreğinde anket göstergeleri gerçekleştirmeleri teyit eder niteliktedir. PMI yeni siparişler ve üretim sorularına verilen yanıtların ikinci çeyrek ortalamaları durağan seviyenin bir hayli altında kalmış ve üretimde ilk çeyreğe göre yavaşlamaya işaret etmiştir (Grafik 4.1.5). İYA verilerinden şu anda kayıtlı siparişler ve son üç ay sipariş miktarı sorularına verilen cevaplar, özellikle dış talepteki seyrin üretim artışını sınırladığını ortaya koymaktadır (Grafik 4.1.6). Ayrıca, jeopolitik risklerin önemini koruması ile tüketici ve yatırımcı güveninin düşük seviyelerde seyretmesi nedeniyle güven kanalından üretime bir destek gelmemektedir. Dolayısıyla, önümüzdeki dönemde üretimdeki artış eğiliminin ılımlı bir seyir göstermesi beklenmektedir.

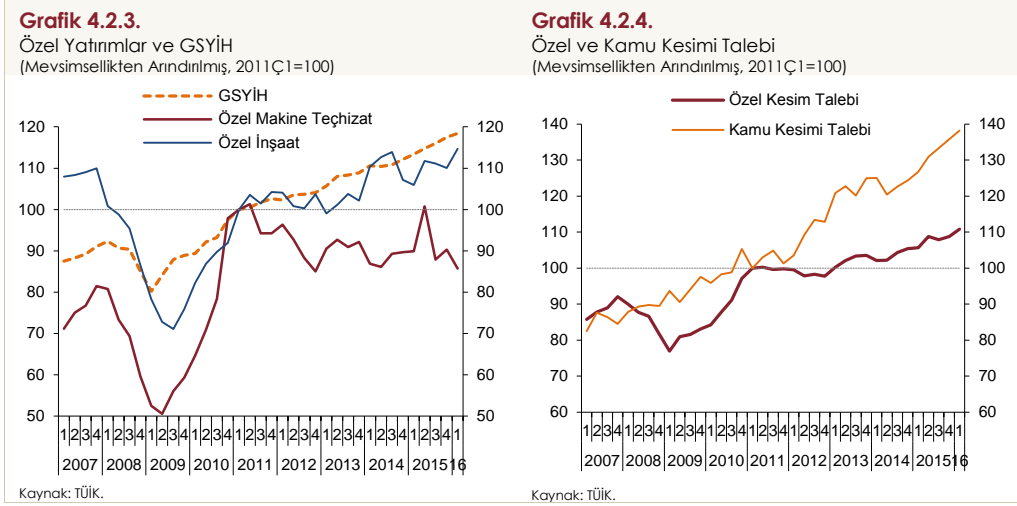
4.2. Talep Gelişmeleri

2016 yılı ilk çeyreğine ilişkin GSYİH verileri harcama tarafından incelendiğinde, yıllık büyümenin beklentiler doğrultusunda nihai yurt içi talep kaynaklı olduğu gözlenirken, net ihracatın yıllık büyümeye katkısı bir çeyrek aranın ardından yeniden eksi değer almıştır (Grafik 4.2.1). Bu dönemde, nihai yurt içi talebin katkısı tamamen tüketim harcamalarından gelirken, toplam yatırımlar büyümeye katkı yapmamıştır. Mevsimsellikten arındırılmış verilere göre ise ilk çeyrekte nihai yurt içi talep GSYİH'ye göre daha kuvvetli bir artış kaydetmiştir (Grafik 4.2.2). Yatırımlar dönemlik büyümeye düşürücü yönde katkı yaparken, dönemlik artışın kaynağı tüketim harcamaları olmuştur. Stok değişimi ve net ihracat da dönemlik büyümeyi sınırlayan diğer bileşenlerdir.

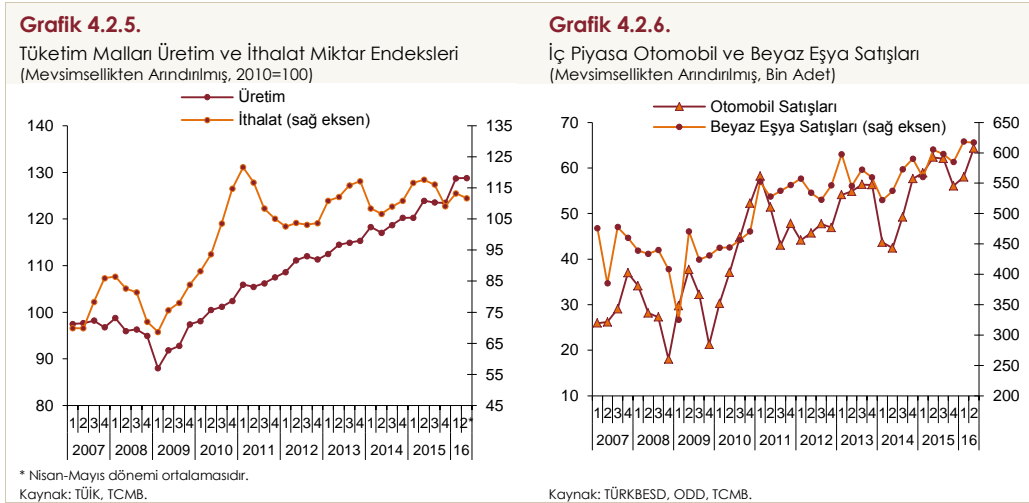

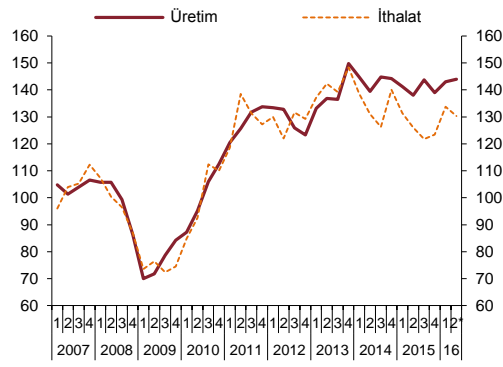
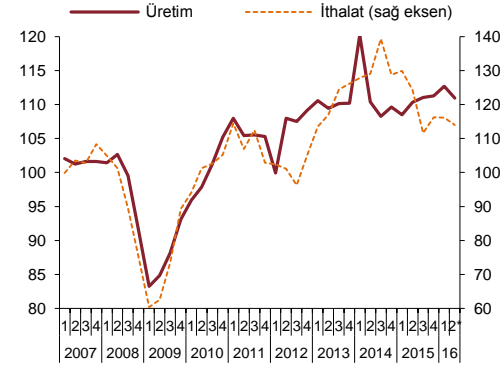
Özel tüketim harcamaları yılın ilk çeyreğinde bir önceki çeyreğe göre yüzde 2,9 artarak 2010 yılı son çeyreğinden beri en yüksek dönemlik artışı kaydetmiştir. Detaylara bakıldığında, hem dayanıklı tüketim malı hem de diğer kalemlerde artış gözlenmektedir. Ancak dayanıklı mal haricinde kalan mal ve hizmetlerin artış hızında önceki çeyreklere göre ivmelenme daha dikkat çekicidir. Kamu tüketim harcamalarında ise artış eğilimi korunmuştur. Yatırımlar tarafında, hem özel hem kamu harcamaları görece zayıf bir görünüm sergilemiştir. Toplam makine-teçhizat yatırımları her iki kesim için de bir önceki çeyreğe göre düşüş kaydederken, inşaat yatırımları olumlu hava koşullarının da desteğiyle özel kesim

kaynaklı ılımlı bir artış kaydetmiştir (Grafik 4.2.3). Özetle, gerek özel kesim gerekse kamu kesimi talebi tüketim kanalıyla artış göstermiş, yatırımlar ise zayıf seyretmiştir (Grafik 4.2.4).

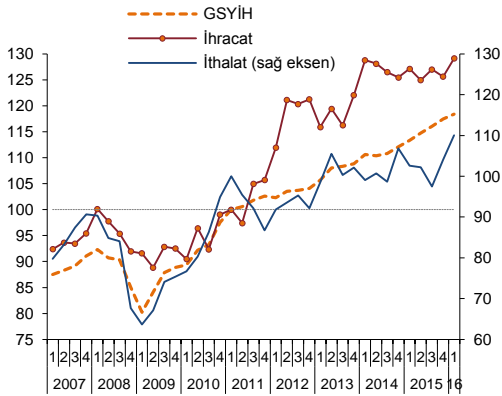

2016 yılının ikinci çeyreğine ilişkin veriler ilk çeyrekteki görünümün büyük ölçüde korunacağına işaret etmektedir. Bu bağlamda, iktisadi faaliyetin artış eğiliminin ikinci çeyrekte sürmesi beklenirken, artış hızının ilk çeyreğe göre daha düşük olabileceği değerlendirilmektedir. Büyümeye öncülük eden tüketim mallarının üretimi ve ithalatı ilk çeyreğe göre artış kaydetmemektedir (Grafik 4.2.5). Diğer taraftan, otomobil satışlarında canlanma devam etmektedir (Grafik 4.2.6). Yatırımlar tarafında makine-teçhizat üretimi sınırlı oranda artarken, ithalatı gerilemektedir (Grafik 4.2.7). İnşaat yatırımları ile ilişkili olan metalik olmayan mineral maddelerin üretimi ve ithalatı ise düşüş kaydetmiştir (Grafik 4.2.8).

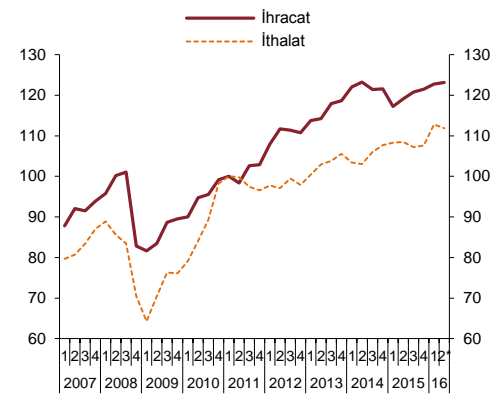

Grafik 4.2.7.Makine-Teçhizat Üretim ve İthalat Miktar Endeksleri
(Mevsimsellikten Arındırılmış, 2010=100)* Nisan-Mayıs dönemi ortalamasıdır.
Kaynak: TÜİK, TCMB.**Grafik 4.2.8.**Mineral Maddeler Üretim ve İthalat Miktar Endeksleri
(Mevsimsellikten Arındırılmış, 2010=100)* Nisan-Mayıs dönemi ortalamasıdır.
Kaynak: TCMB.

2016 yılının ilk çeyreğinde mal ve hizmet ihracatı ve ithalatı artarken, ithalattaki artış daha kuvvetli gerçekleşmiştir (Grafik 4.2.9). Böylece ilk çeyrekte net ihracatın dönemlik büyümeye katkısı negatif olmuştur. Dış ticaret ana eğilimini daha sağlıklı yansıtan mal bazında altın hariç miktar endeksleri değerlendirildiğinde de benzer bir görünüm oluşmaktadır. Artan nihai yurt içi talebin ithalat talebini arttırdığı, jeopolitik gelişmelerin ise ihracat artışını sınırladığı düşünülmektedir. Mayıs ayı itibarıyla önceki çeyreğe kıyasla altın hariç ihracat miktar endeksi artarken, altın hariç ithalat miktar endeksi sınırlı azalış kaydetmiştir (Grafik 4.2.10). Haziran ayı verisiyle birlikte iki göstergenin de ilk çeyreğe göre artış kaydetmesi beklenmektedir. Diğer taraftan, jeopolitik faktörler net ihracatın cari dengeye ve büyümeye olumlu katkısı üzerinde aşağı yönlü risk oluşturmaya devam etmektedir. Ancak küresel ekonomideki ılımlı toparlanma ile birlikte ihracatımızın pazar değiştirme esnekliğinin yüksek olması ve bölgede son dönemde ortaya çıkan olumlu gelişmeler bu riskleri sınırlayabilecektir.

Grafik 4.2.9.Mal ve Hizmet İhracat ve İthalatı ile GSYİH
(Mevsimsellikten Arındırılmış, 2011Ç1=100)

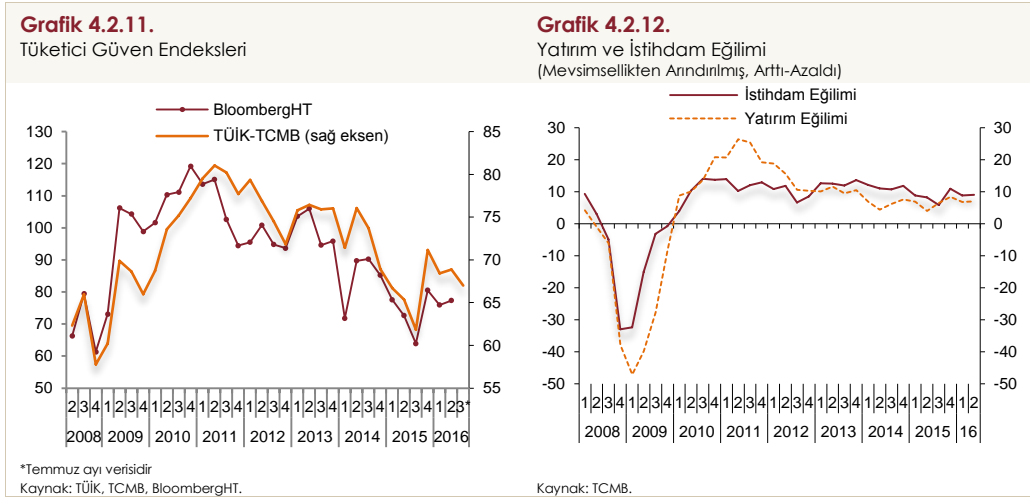
Kaynak: TÜİK.

Grafik 4.2.10.İhracat ve İthalat Miktar Endeksleri
(Altın Hariç, Mevsimsellikten Arındırılmış, 2011Ç1=100)* Nisan-Mayıs dönemi ortalamasıdır.
Kaynak: TÜİK, TCMB.

Özetle, 2016 yılının ilk çeyreğinde iktisadi faaliyet temelde tüketim harcamaları kaynaklı olarak artış kaydetmiştir. İkinci çeyrekte yurt içi talebe ilişkin satış, üretim ve ithalat göstergeleri de dönemlik bazda artışa işaret etmekte, ancak bu artışın ilk çeyrekte daha düşük oranda gerçekleşebileceğine dair sinyaller içermektedir. Buna ek olarak, Nisan-Mayıs dönemi dış ticaret verilerine göre dış talebin büyümeye olumlu katkısının sınırlı olacağı tahmin edilmektedir.

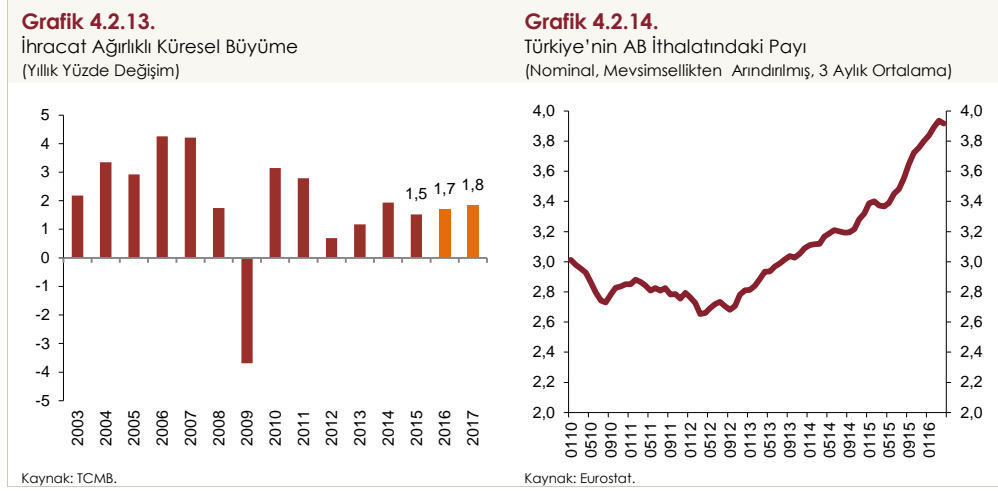
2016 Görünümü

2016 yılı ikinci çeyreğinde yurt içi talebe ilişkin gerçekleştirmeler Nisan Enflasyon Raporu ile uyumlu bir görünüm arz etmektedir. İlk çeyrekte kuvvetli bir artış sergileyen özel tüketim harcamaları ikinci çeyrekte de büyümeyi desteklemektedir. Nitekim, yılın ikinci çeyreğinde otomobil, beyaz eşya ve konut satışlarındaki seyir dayanıklı tüketim mallarına; gıda ve giyim perakende satışlarındaki yükseliş ise dayanıksız tüketim mallarına dair talebin olumlu seyrettiğine işaret etmektedir. Tüketim harcamalarında temelde ücretlerdeki artışın etkisiyle gözlenen güçlü seyrin yıl genelinde korunacağı tahmin edilmektedir. Belirgin ücret artışından bu yana istihdamda olumsuz bir eğilimin gözlenmemesi gelir kanalının sınırlanmadan özel tüketimi beslediğini göstermektedir (Grafik 4.3.1 ve Grafik 4.3.2). Tüketici kredilerindeki ılımlı seyir ve enflasyonda gözlenebilecek iyileşme de bu dönemde tüketim harcamalarını destekleyebilecektir.

İç talep koşulları ve küresel ekonomideki ılımlı büyümenin etkisiyle özel yatırımlarda 2016 yılının ikinci yarısında sınırlı bir artış gözlenebileceği değerlendirilmektedir. Yatırım eğiliminin geçen senenin aynı dönemine kıyasla bir miktar toparlanmasına rağmen belirgin bir iyileşme göstermemesi ve yakın dönem ortalamalarının sınırlı oranda üstünde olmakla beraber kapasite kullanım oranında önemli bir yükseliş olmaması 2016 yılında yatırımlardaki artışın sınırlı olmasında rol oynayacak faktörlerdendir (Grafik 4.2.12).

2016 yılında ihracat pazarlarımızda öngörülen toparlanmanın ihracat büyümesini destekleyeceği düşünülmektedir (Grafik 4.2.13). Nitekim, AB'deki kademeli toparlanma ve jeopolitik gelişmelerin etkisiyle ihracatta hedef bölge kompozisyonundaki değişime bağlı olarak, Türkiye'nin AB'deki pazar payı artış eğilimini korumaktadır (Grafik 4.2.14). Diğer taraftan, ücretlerdeki artış ile birim iş gücü maliyetindeki yükseliş ve yılın ilk yarısında reel kurda gözlenen değerlenme ihracatta fiyat rekabetini zorlaştırmaktadır. Bu çerçevede, önümüzdeki dönemde ihracatımızın gelir esnekliğinin yüksek olduğu AB gibi ülkelerde iktisadi faaliyetin seyri ihracatta ilk çeyrekte gözlenen güçlü artışın sürdürülmesi yönünden önem taşımaktadır.

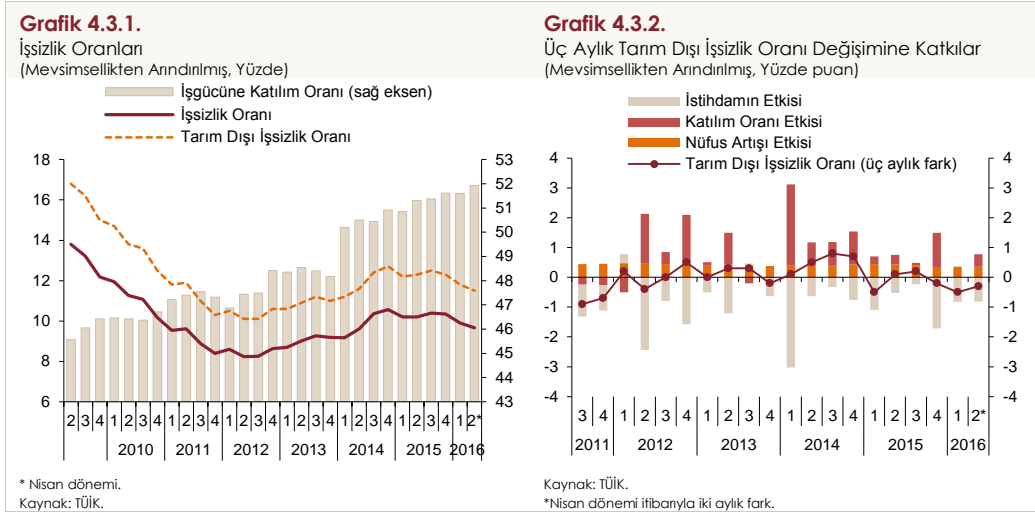

Büyümeye ilişkin riskler dış talep kaynaklı olmak üzere aşağı yönlüdür. Jeopolitik gelişmeler, Brexit'in Avrupa ekonomisine dair oluşturduğu belirsizlik ve petrol fiyatlarının petrol ihracatçısı dış ticaret ortaklarımıza yapabileceği olumsuz gelir etkisi dış talep üzerinde aşağı yönlü risk oluşturmaktadır. Bunlara ek olarak, yakın dönemde açıklanan verilerle Çin'deki yavaşlamanın keskinliğine dair endişeler azalsa da, söz konusu yavaşlamanın ve sert inişi engellemek için alınan tedbirlerin küresel emtia ve finans piyasaları açısından negatif risk oluşturmaya devam ettiği düşünülmektedir. Benzer şekilde, Fed para politikasındaki normalleşme de küresel finansal piyasalar açısından risk teşkil etmeyi sürdürmektedir. Öte yandan, son dönemde yurt içinde yaşanan gelişmeler iç talep üzerinde, turizm sektöründeki gelişmeler ise iktisadi faaliyet, istihdam ve cari denge üzerinde aşağı yönlü risk oluşturmaktadır.

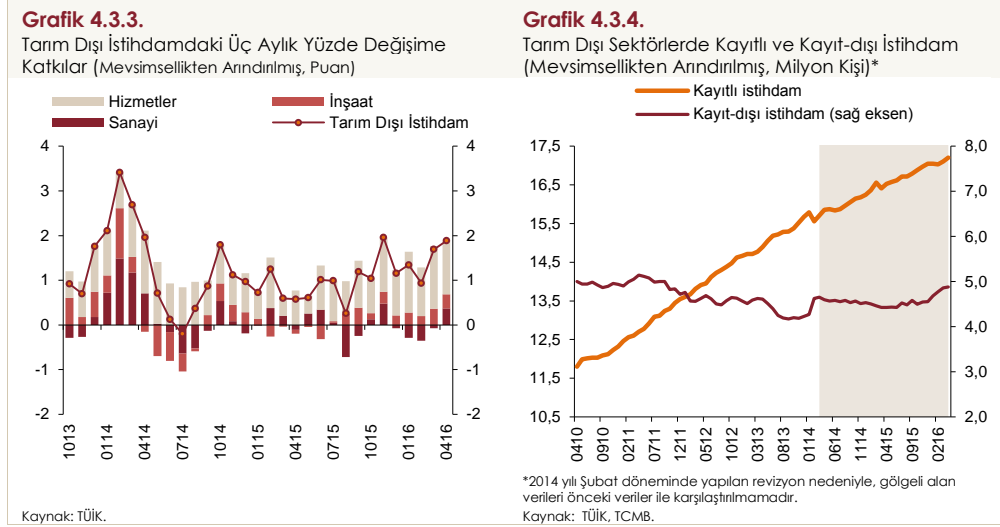
Özetle, 2016 yılında iç talebin özellikle tüketim harcamaları kaynaklı olarak artışını sürdüreceği ve dış talebin ihracat pazarlarımızda öngörülen ılımlı büyümenin etkisiyle toparlanma eğilimi sergileyeceği düşünülmektedir. Önümüzdeki döneme ilişkin risklerin özellikle dış talep kaynaklı olarak aşağı yönlü olduğu değerlendirilmektedir. Talep kompozisyonundaki bu görünüme rağmen makroihtiyati tedbirler ve emtia fiyatlarındaki düşük seyir çerçevesinde 2016 yılında cari işlemler dengesinde iyileşmenin devam etmesi beklenmektedir.

4.3. Emek Piyasası

2015 yılı genelinde yataya yakın bir seyir izleyen işsizlik oranları, 2016 yılının Ocak ile Nisan dönemleri arasında gerilemiştir (Grafik 4.3.1). Yılın ilk çeyreğinde katılım oranında artış yaşanmaması işsizlik oranlarının azalmasına yardımcı olmuştur. Mart ve Nisan dönemlerinde katılım oranındaki yükselişe rağmen tarım dışı istihdam artışının devam etmesi işsizlik oranlarındaki gerilemenin sürmesini sağlamıştır (Grafik 4.3.2).

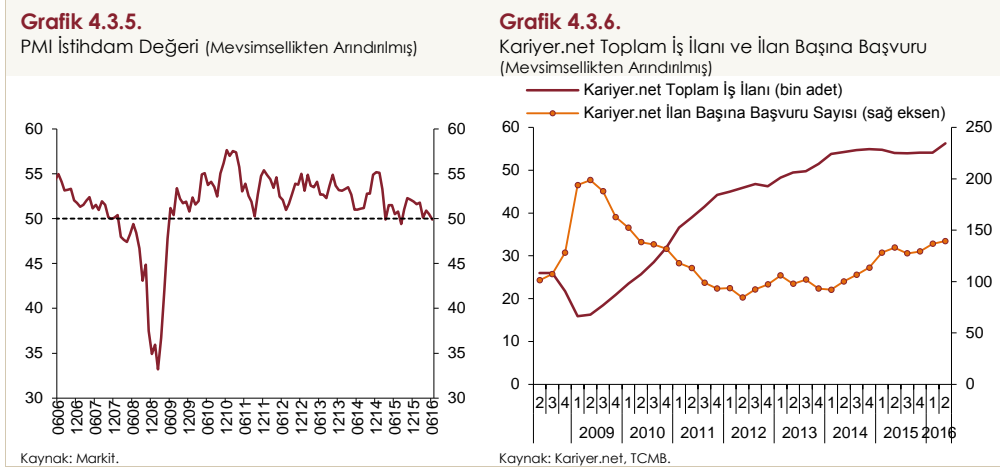

2016 yılının Ocak ve Nisan dönemleri arasında tarım dışı istihdamın sürükleyicisi hizmet sektörü olmuştur. İnşaat sektörü istihdam artışına ılımlı katkı vermeyi sürdürürken, yılın ilk çeyreğinde gerileyen sanayi istihdamı Mart ve Nisan dönemlerinde toparlanmıştır (Grafik 4.3.3). Bu dönemde hizmetler istihdamındaki artışa en önemli katkı kamu yönetimi, eğitim ve sağlık sektörlerinden gelirken ticaret, lokanta ve otel sektörü istihdamının katkısı, turizm faaliyetlerindeki gerilemenin de etkisiyle, sınırlı olmuştur (Kutu 4.1). Tarım dışı sektörlerde kayıtlı istihdam sınırlı miktarda artarken kayıt-dışı istihdamda yükseliş gözlenmiştir (Grafik 4.3.4). Ocak 2016'da asgari ücrette gerçekleştirilen artışın kayıt-dışılık oranının artış eğilimi sergilemesinde etkili olduğu değerlendirilmektedir (Kutu 4.2).

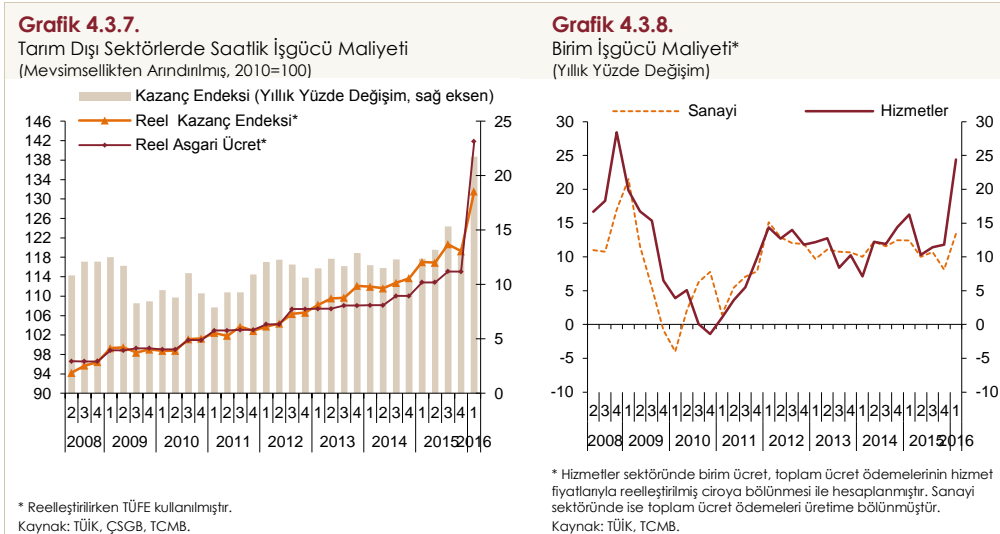

İmalat sanayi istihdamı için bir gösterge niteliği taşıyan PMI istihdam değeri Haziran ayında gerileyerek nötr değerine yakın bir seviyede gerçekleşmiştir (Grafik 4.3.5). PMI istihdam değerinin son dönemde izlediği seyir, sanayi istihdamında bir canlanma olmayacağına işaret etmektedir.

Kariyer.net internet sitesi tarafından sağlanan verilere göre, 2015 yılının ikinci çeyreğinden itibaren yatay bir seyir izleyen toplam iş ilanlarında 2016 yılının ikinci çeyreğinde artış gözlenmiştir. Bununla birlikte, iş başvurularındaki yükseliş neticesinde ilan başına başvuru sayısında bir miktar artış gerçekleşmiştir (Grafik 4.3.5). Bu çerçevede, öncü göstergeler önümüzdeki dönemde işsizlik oranlarındaki gerilemenin devam etmeyebileceğine işaret etmektedir.

2016 yılının ilk çeyreğinde ücretler, asgari ücretteki artışın da etkisiyle, reel olarak artış göstermiştir (Grafik 4.3.7). Asgari ücretli çalışanların yoğun olduğu sektörlerde ücret artışları daha belirgin olmuştur (Kutu 4.2). İstihdam artışı ile birlikte ücret artışlarının gelir kanalı üzerinden hane halkı tüketimini desteklediği düşünülmektedir. Diğer taraftan birim işgücü maliyetleri artmış ve firma maliyetleri üzerinde artış yönünde baskı oluşturmaya devam etmiştir. Sanayi sektöründe verimlilik artışlarının olması nedeniyle birim işgücü maliyetlerindeki artış sınırlı kalırken, verimlilik kazanımlarının olmadığı hizmetler sektöründe birim işgücü maliyetleri önemli oranda artmıştır (Grafik 4.3.8).

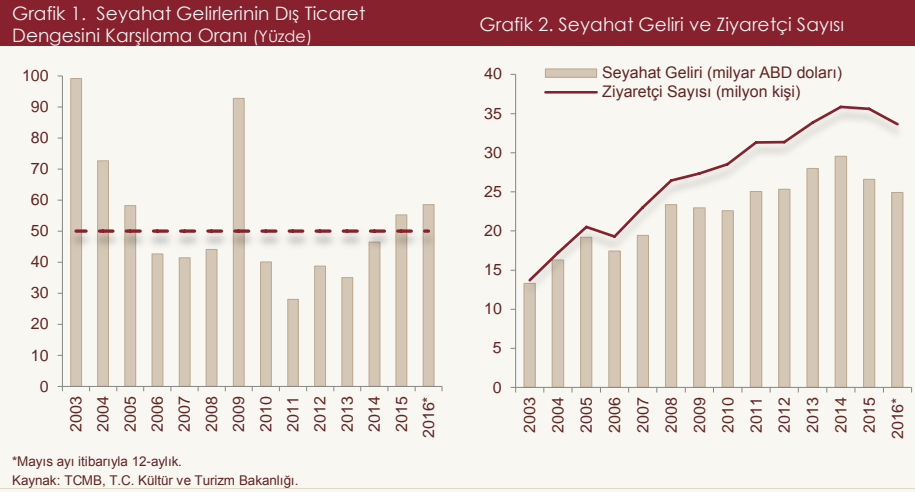

Özetle, 2016 yılının ilk aylarında, asgari ücret artışı ve turizm faaliyetlerindeki duraklamaya rağmen, istihdam artmış ve işsizlik oranları azalmıştır. Kamu yönetimi ve toplumsal hizmetler başta olmak üzere hizmet sektörlerindeki istihdam artışları işsizlik oranlarının gerilemesine sebep olmuştur. Önümüzdeki dönemde, istihdamda ılımlı artışların devam etmesi beklenmekte, ancak işsizlik oranlarındaki gerilemenin devam etmeyebileceği öngörülmektedir.

Kutu
4.1

Turizm Sektöründeki Gelişmelerin Cari İşlemler Dengesi, Büyüme ve İstihdam Üzerine Etkileri

Turizm, yurt dışından döviz girişi sağlaması ve istihdam yoğun olması nedeniyle ekonomik aktivite açısından önemli bir sektördür. Bu kutuda, turizm gelirlerinde gözlenen değişimin cari işlemler hesabı, büyüme ve istihdam üzerindeki olası etkileri incelenecektir.

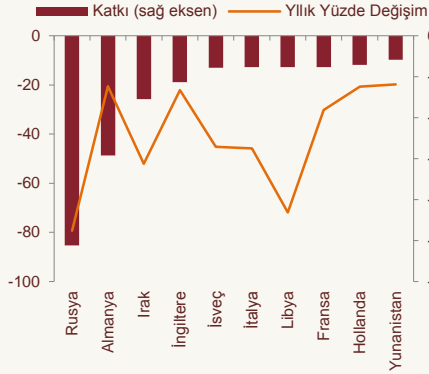
Cari İşlemler Hesabına Etkiler

Ödemeler dengesi istatistiklerinde turizm gelirleri temel olarak seyahat gelirleri kalemi altında kaydedilmektedir. Bunun yanı sıra, turizm faaliyetleri, uluslararası yolcu ve bagaj taşımacılığına ilişkin gelirler ile telekomünikasyon ve bilgi hizmetleri gelirlerini içeren diğer hizmet geliri kanallarıyla da cari işlemler hesabına katkıda bulunmaktadır. Cari işlemler hesabının temel belirleyicilerinden olan seyahat gelirleri, dış ticaret açığının önemli bir kısmını karşılamaktadır (Grafik 1). Son yıllarda seyahat gelirlerinin dış ticaret açığını karşılama oranı ortalama olarak yüzde 50 civarında seyretmektedir. Diğer gelir kanallarına etkisi de göz önüne alındığında, turizm gelirlerindeki artışın sürekliliği cari açığı sınırlandıran bir etken olarak önem arz etmektedir.

2016 yılı Ocak-Mayıs döneminde seyahat gelirleri, jeopolitik gelişmeler kaynaklı olarak, geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 21,2; gelirlerin hesaplanmasına temel oluşturan çıkan turist sayısı ise yüzde 19,6 düşmüştür (Grafik 2). Turist sayısı ülkelere göre incelendiğinde, bu dönemde gerilemeye en yüksek katkının Rusya, Almanya ve Irak'tan geldiği gözlenmektedir. Rusya'dan gelen turist sayısı yılın ilk beş ayında yüzde 79,4 oranında düşmüştür (Grafik 3). Bu dönemde, İran, İsrail ve Ürdün'den gelen turist sayısında artışlar gözlene de toplam ziyaretçi sayısındaki gerileme telafi edilememiştir.

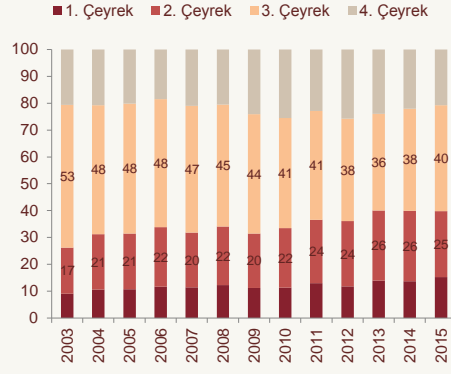
Seyahat gelirlerinde yılın ilk beş ayında gözlenen yüzde 21,2 oranındaki düşüş, cari açığı 1,7 milyar ABD doları artırıcı etkide bulunmuştur. Ancak, seyahat gelirleri tarihsel olarak çeyrekler itibarıyla incelendiğinde, gelirlerin özellikle yılın üçüncü çeyreğinde yoğunlaştığı gözlenmektedir (Grafik 4). Bu nedenle, önümüzdeki dönemde ziyaretçi sayısındaki gelişmeler, yıl genelindeki toplam turizm gelirlerinde belirleyici olacaktır.

Grafik 3. Ziyaretçi Sayısındaki Düşüşe En Yüksek Katkı Veren İlk 10 Ülke (Ocak-Mayıs 2016)

Kaynak: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Grafik 4. Seyahat Gelirlerinin Çeyreklik Dağılımı (Yüzde Pay)

Kaynak: TCMB.

Milli Gelire Etkiler

Turizm harcamalarının milli gelire etkileri üçe ayrılmaktadır: doğrudan, dolaylı ve teşvik edici (UN, 2008). Doğrudan etki, direkt olarak turistlere mal ve hizmet sağlayan sektörlerde ortaya çıkmaktadır. Dolaylı etki, turizm ile ilişkili sektörlerin talebinden dolayı diğer mal ve hizmet sağlayan sektörlerde gözlenmektedir. Teşvik edici etkisi ise, doğrudan veya dolaylı olarak turizm ile ilişkili olan sektörlerin istihdamında veya bu sektörlerde çalışanların turizm gelişmelerine bağlı olarak gelirlerinde değişim gözlenmesi durumunda oluşmaktadır. Bu çerçevede, turizmin milli gelire etkisi doğrudan, dolaylı ve teşvik edici etkilerin toplamıdır.

Cari işlemler hesabı altındaki seyahat geliri kalemi kullanılarak turizmin milli gelir üzerindeki etkisi hesaplanabilmektedir. Söz konusu kalem turistlerin konaklama, yiyecek-içecek, yurt içi ulaşım, sağlık, kültür gibi hizmet harcamalarını içermektedir. Bu veri kullanılarak hesaplanan etki sadece doğrudan etkiyi yansıtmak olup, turizmin milli gelire etkisi için bir alt limit oluşturabilecektir. Grafik 5, turizm gelirinin milli gelir içindeki payını göstermektedir. Buna göre, söz konusu pay yüzde 3 civarındadır ve son iki senedir turizmin milli gelirdeki payı uzun dönem ortalamasının sınırlı oranda üzerinde gerçekleşmiştir.^{1,2} Bununla beraber, yakın dönemde görece aynı doğrultuda hareket etmelerine rağmen, turizm gelirlerindeki büyüme iktisadi faaliyet ile yüksek korelasyona sahip değildir (Grafik 6). İki seri arasında yüksek pozitif bir ilişki gözlenmemesinde, turizmin milli gelirdeki payının yüksek olmamasına ek olarak stres dönemlerinin ve turizmi sınırlayabilecek jeopolitik ve yurt içi gelişmelerin etkili olduğu düşünülmektedir.³ Turizm harcamalarının milli gelirdeki yıllık büyümeye uzun dönemde doğrudan katkısı 0,2 puandır ve söz konusu etkinin yüzde 40'ı üçüncü çeyrekte gelmektedir.⁴ 2016 yılı ilk çeyreği itibarıyla turizm harcamalarının yıllık ve çeyreklik büyümeye doğrudan etkisi ise sırasıyla -0,2 ve -0,1 puan olmuştur (Grafik 7).⁵

¹ Seyahat geliri verisi dolar cinsinden nominal bir veridir. Turizmin büyümeye katkısının hesaplanmasında, bu veri öncelikle ilgili dönem Türk lirası/ABD doları kuru ile çarpılmış, ardından hizmet deflatorüne bölünerek reel seyahat geliri verisi elde edilmiştir.

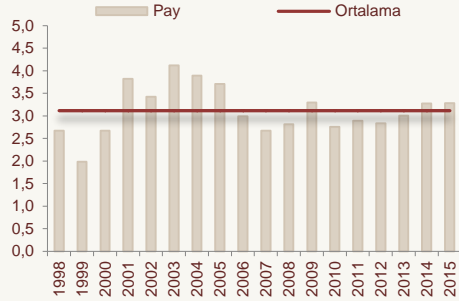
² Ödemeler dengesi altındaki seyahat geliri verisine ek olarak TÜİK tarafından da turizm geliri verisi yayınlanmaktadır. Bu veri, seyahat geliri verisinin içerdiği kalemlere ek olarak yerli firmalar tarafından taşınan ziyaretçilerin uluslararası ulaşım harcamalarını ve ziyaretçilerin ülkemizde yapmış oldukları GSM dolaşım harcamalarını da içermektedir (TCMB, 2013). Analizlerde, seyahat geliri yerine TÜİK'in turizm geliri verisi kullanıldığında sonuçlarda önemli bir değişiklik olmamaktadır.

³ Örneğin, 2001 krizi sonrasında milli gelir yüzde 5,7 oranında daralmıştır. Öte yandan, bu yılda turizm gelirindeki reel artış yüzde 34 olmuştur. Söz konusu artışın, kriz ile kurda gözlenen önemli değer kaybının Türkiye'yi tatil için daha cazip bir ülke haline getirmesinden kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir.

⁴ 0,2 puanın yüzde 25'i son çeyrekte, yüzde 17 ve 18'i ise sırasıyla ilk ve ikinci çeyrekte gelmektedir.

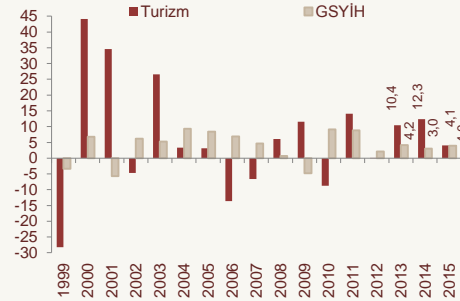
⁵ Turizm harcamalarının milli gelire etkisi literatürde sıklıkla VECM yaklaşımı ile hesaplanmaktadır (örneğin bakınız Proença ve Soukiazis (2008), Kasimati (2011) ve Georgantopoulos (2012)). Bu yaklaşımda reel efektif döviz kuru, uluslararası turist sayısı ve milli gelir kullanılmakta ve turist sayısına gelen bir şokun milli gelire etkisi tahmin edilmektedir. Bu yaklaşım ile elde edilen etki toplam etkidir. Literatürdeki analiz Türkiye verisi ile de denenmiş ancak üç değişkenli VECM modelinde tatmin edici sonuçlara ulaşılamamıştır.

Grafik 5. Turizmin Milli Gelirdeki Payı (1998 Fiyatlarıyla)

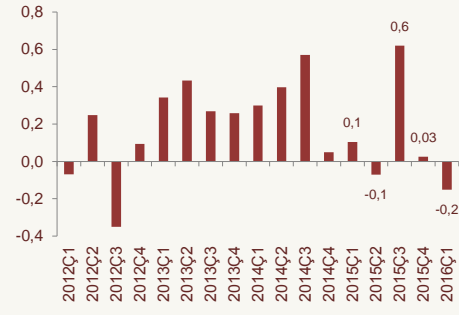
Kaynak: TCMB, TÜİK ve yazarların kendi hesaplamaları.

Grafik 6. Turizm ve Milli Gelir (Yıllık Yüzde Değişim, 1998 Fiyatlarıyla)

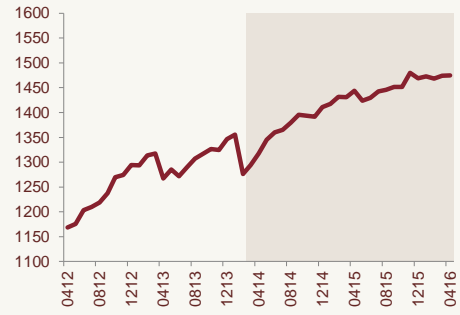
Kaynak: TCMB, TÜİK ve yazarların kendi hesaplamaları.

Grafik 7. Turizmin Milli Gelirdeki Yıllık Büyümeye Katkısı (1998 Fiyatlarıyla)

Kaynak: TCMB, TÜİK ve yazarların kendi hesaplamaları.

Grafik 8. Konaklama ve Yiyecek Hizmeti İstihdamı* (Mevsimsellikten Arındırılmış, bin kişi)

*2014 yılı Şubat döneminde yapılan revizyon nedeniyle, gölgeli alan verileri önceki veriler ile karşılaştırılmamıştır.
Kaynak: TÜİK, yazarların kendi hesaplamaları.

İstihdama Etkiler

Turizm sektörünün hizmet istihdamına önemli oranda katkısı olduğu değerlendirilmektedir. Ancak, iktisadi faaliyetlerin sınıflandırılması sisteminde turizm adına ayrı bir kalem yer almadığı için, doğrudan bir turizm istihdam verisi bulunmamaktadır. Turizm faaliyetlerinin hizmetler sektöründe birçok alt kalemle ilişkili olması turizm istihdamını ölçmeyi zorlaştırmaktadır. Genel olarak, konaklama, yiyecek-içecek ve seyahat acenteleri sektörleri turizm ile ilişkilendirilmektedir. Bununla birlikte, söz konusu sektörlerdeki istihdamın tümü turizm kaynaklı olmayıp, yerel halka verilen hizmetler dolayısıyla gereksinim duyulan istihdamı da içerebilmektedir. Öte yandan, turizm faaliyetlerinin sadece bu sektörlerde gerçekleştiği varsayımı, diğer hizmet sektörlerindeki turizm faaliyetlerini dikkate almadığı için turizm kaynaklı istihdamın eksik ölçülmesine neden olabilecektir.

Turizm sektörünün hizmetler sektörü istihdamına katkısını tahmin edebilmek amacıyla, illerdeki turizm yoğunluğu farklarından yararlanılarak, 2008-2014 dönemini kapsayan bir panel veri denklemi tahmin edilmiştir (Aldan ve diğerleri, 2016):

$$E_{ijt} = \alpha_j + \beta_{1j}F_{jt} + \beta_{2j}D_{jt} + \lambda_j X_{jt} + \theta_{1j}t_{it} + \theta_{2j}t_{jt} + \varepsilon_{ijt}$$

Denklemden E_{ijt} i sektöründe j ilinde ve t yılındaki istihdamın il nüfusuna oranını, F_{jt} ve D_{jt} nüfusa oranla illere gelen yabancı ve yerli turistlerin geceleme sayılarını ifade etmektedir. X_{jt} illerin sosyoekonomik düzeylerinin hizmetler istihdamına etkisini kontrol etmek için kullanılan kişi başı elektrik kullanımını ve kişi başı dış ticaret toplamını ifade etmektedir. Denklemden ayrıca il ve sektörler için özgü eğilim değişkenleri (t_{it} ve t_{jt}) eklenmiştir.

İstihdam verileri, Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) yıllık verilerinden, diğer veriler ise TÜİK'ten alınmıştır. SGK verileri yalnızca kayıtlı çalışan ücretlilerin (4-a) verisini içermektedir. Bu analiz turist geceleme sayısı ve istihdamı şehir bazında ilişkilendirmektedir. Dolayısıyla, turistlerin kaldığı illerdeki kişiler tarafından karşılanması zorunlu olmayan hizmet sektörlerindeki istihdam (ör. havayolu taşımacılığı) tahminlerimize yansımamaktadır.

Turizm istihdamı, denklemdeki β katsayılarının tahmin edilip, yabancı ve yerli turist sayılarıyla çarpılmasıyla her sektör için elde edilen turizm kaynaklı istihdam rakamları toplanarak hesaplanmıştır. Bu çerçevede elde edilen istihdam rakamlarına göre, turizm sektöründe kayıtlı çalışan istihdam 637.557 kişi olarak tahmin edilmektedir (Tablo 1). Bu rakamın 392.650'si yabancı turist kaynaklı turizm ile, 244.907'si ise yerli turistlerle ilişkilidir. Bir diğer ifadeyle, hizmet sektöründe kayıtlı çalışan ücretlilerin yüzde 8,8'i turizm faaliyetlerinde istihdam edilmektedir. Yalnızca yabancı turistler dikkate alındığında, turizm istihdamının hizmet istihdamı içerisindeki payı yüzde 5,4 olmaktadır.

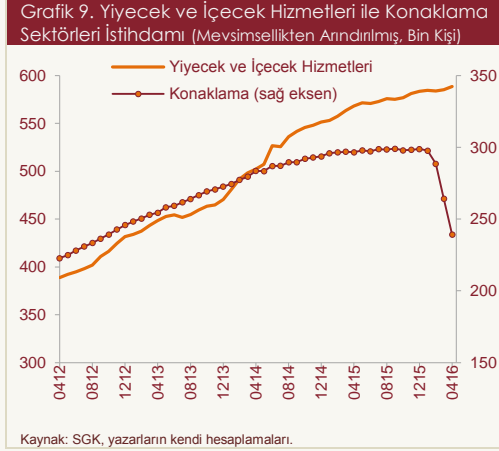
Tablo 1 tahmin sonuçlarını özetlemektedir. Turizm sektörüyle en fazla ilişkili olan sektör konaklama sektörü olarak bulunmuştur. Toplam sektör istihdamının yüzde 95,8'i turizm kaynaklı olup, yüzde 60,8'i yabancı turist kaynaklıdır. Öte yandan, konaklama sektörü istihdamı toplam turizm istihdamının yaklaşık yarısını (yüzde 44,7) oluşturmaktadır. Seyahat acenteleri sektörü, yabancı turistlere bağımlılık konusunda ikinci önemli sektör olmakla birlikte, sektörün görece küçük olması, istihdam katkısını sınırlandırmaktadır. Turizm istihdamıyla ilgili bir diğer husus, yiyecek-içecek sektöründe turizm kaynaklı istihdamın düşük olduğudur. Ayrıca, söz konusu sektörde turizm kaynaklı istihdamın çoğunluğu yerli turizm kaynaklıdır; sektör istihdamının yüzde 9,8'i yerli turizm, yüzde 6,2'si ise yabancı turizm kaynaklıdır. Ticaret ve iş destek hizmetleri sektörlerinde de önemli miktarda turizm kaynaklı istihdam olmakla birlikte, turizmin söz konusu sektörlerdeki istihdam payı sınırlıdır. Sonuç olarak, konaklama sektörü istihdamının turizm istihdamını takip etmek için en iyi gösterge olduğu değerlendirilmektedir.

Tablo 1. Sektörler İtibarıyla Turizm İstihdamı, Turizmin İstihdam İçindeki Payı ve Turizm İstihdamı İçindeki Pay (2014)

	Yabancı Turistler			Yerli Turistler			Toplam Turistler		
	Turizm İstihdamı	Turizmin Sektör İstihdamı İçindeki Payı (%)	Turizm İstihdamı İçinde Sektör Payı (%)	Turizm İstihdamı	Turizmin Sektör İstihdamı İçindeki Payı (%)	Turizm İstihdamı İçinde Sektör Payı (%)	Turizm İstihdamı	Turizmin Sektör İstihdamı İçindeki Payı (%)	Turizm İstihdamı İçinde Sektör Payı (%)
HİZMETLER	392.650	5,4	100,0	244.907	3,4	100,0	637.557	8,8	100,0
Perakende Ticaret	66.344	5,3	16,9	51.687	4,2	21,1	118.032	9,5	18,5
Konaklama	180.826	60,8	46,1	103.979	35,0	42,5	284.804	95,8	44,7
Yiyecek ve İçecek Hizm.	34.891	6,2	8,9	55.131	9,8	22,5	90.022	15,9	14,1
Seyahat Acenteleri	16.196	29,7	4,1				16.196	29,7	2,5
İş Destek Faaliyetleri	39.878	10,2	10,2				39.878	10,2	6,3

Kaynak: SGK, yazarların kendi hesaplamaları.

Hanehalkı işgücü anketi dönemsel verilerinde, konaklama sektörü istihdamı yiyecek-içecek hizmetleri sektörü ile birleştirilerek konaklama ve yiyecek hizmetleri faaliyetleri sektörü adı altında verilmektedir. Söz konusu verilere göre, konaklama ile yiyecek ve içecek hizmetleri sektörlerinin toplam istihdamında Nisan dönemi itibarıyla bir gerileme gözlenmemektedir (Grafik 8). Öte yandan, SGK tarafından yayınlanan kayıtlı istihdam verilerine bakıldığında, konaklama sektörü istihdamı ile yiyecek ve içecek hizmetleri sektörü istihdamında ayrışma gözlenmektedir (Grafik 9). Yiyecek ve içecek hizmetleri sektörü istihdamında Nisan ayı itibarıyla bir gerileme gözlenmemektedir. Öte yandan, 2015 yılında duraklama eğiliminde olan konaklama sektörü istihdamı, 2016 yılının Ocak-Nisan döneminde gerilemiştir.

Özetle, hanehalkı işgücü anketinde turizm istihdamıyla ilgili bir gerileme gözlenmemesine karşın, SGK verileri konaklama sektöründe kayıtlı istihdamda turizm kaynaklı gerilemeye işaret etmektedir. Hanehalkı işgücü anketi verilerinde konaklama sektörünün tek başına yer almaması ve yiyecek-içecek hizmetleri sektörünün turizmden görece az etkilenmesi iki veri arasındaki söz konusu farklılığın bir nedeni olabilir. Bir diğer neden de, SGK verilerinin sadece kayıtlı istihdamı içermesi nedeniyle, kayıt-dışılığa geçişi yansıtamaması olabilir. Bu bağlamda, turizmdeki gelişmelerin istihdam ve kayıtdışılık üzerindeki etkilerinin, kısmen de olsa Nisan ayı itibarıyla gerçekleştiği düşünülmektedir. Ancak HİA'da sektörler toplu halde yer aldığı için bu etki ayırtılamamaktadır.

Sonuç olarak, turizm gelirlerindeki değişimin etkilerinin yakından takibi önem arz etmektedir. Son dönemde gözlenen olumlu gelişmelerin turizm gelirlerindeki gerilemeyi sınırlandırabileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Aldan A., Gürcihan-Yüncüler, B. ve Yavuz, A., 2016. Tourism Employment in Turkey, yayınlanmamış çalışma.
- Georgantopoulos, A., 2012. Forecasting tourism expenditure and growth: A VAR/VECM analysis for Greece at both aggregated and disaggregated levels. *International Research Journal of Finance and Economics*, 96: 155-167.
- Kasimati, E., 2011. Economic impact of tourism on Greece's economy: Cointegration and causality analysis. *International Research Journal of Finance and Economics*, 79: 79-85.
- Proença, S. ve E. Soukiazis, 2008. Tourism as an alternative source of regional growth in Portugal: A panel data analysis at nuts ii and iii levels. *Portuguese Economic Journal*, 7(1): 43-61.
- UN (2008). *Tourism Satellite Account: Recommended Methodological Framework*.
- TCMB (2013). *Turizm İstatistiklerindeki Revizyonun Ödemeler Dengesi İstatistiklerine Yansıtılması*.

Kutu
4.2

Asgari Ücret Artışının İşgücü Piyasasına Etkileri: Ön Değerlendirme

2016 yılında asgari ücret yüzde 30 oranında arttırılmıştır. Bu uygulama 2004 yılından sonra asgari ücrette yaşanan en yüksek oranlı artış olmuştur. Türkiye'de asgari ücretin ortalama ücrete yakın olduğu ve önemli bir kesimin asgari ücret komşuluğunda çalıştığı hesaba katıldığında, bu artışın işgücü piyasası üzerine yansımaları olması beklenmektedir. Türkiye işgücü piyasalarına ilişkin yazında 2004 yılındaki asgari ücret artışının ortalama ücretleri önemli oranda etkilediği, kayıtlılığı arttırdığı ve istihdamda kalma süresini kısalttığı yönünde bulgulara ulaşılmıştır (bakınız Gürçihan-Yüncüler ve Yüncüler (2016), Papps(2012), Pelek(2013)).

Bu kutunun amacı 2016 yılı ilk çeyreği itibarıyla asgari ücretin genel ve sektörel etkileri üzerine betimsel bir ilk değerlendirme yapmaktır. Bu amaçla, TÜİK Kısa Dönemli İş İstatistikleri, SGK Aylık Bültenleri ve Hanehalkı İşgücü Anketi (HİA) kullanılmıştır. Sektörler, asgari ücretli çalışan yoğunluğu bakımından farklılık göstermektedir. Yapılan analiz bu farklılıktan yola çıkmaktadır. Asgari ücret yoğunluğunun fazla olduğu sektörlerde asgari ücret artışı sonrasında ücretler ve istihdam üzerindeki etkinin daha fazla olması beklenmektedir. Bu tez, yukarıda belirtilen üç veri seti üzerinden ayrı ayrı test edilmiştir.

Asgari ücret yoğunluğu fazla olan sektörler belirlenirken 2014 yılı HİA mikro veri seti kullanılmıştır. Yoğunluk ölçütü olarak, 2014 yılı itibarıyla, 2014 yılı ortalama asgari ücret seviyesinin yüzde 80 ile yüzde 120'si aralığında çalışanların oranı kullanılmıştır (asgari ücret 2014*0.8<aylık ücret< asgari ücret 2014*1.2). Bu oran Nace Rev2 sınıflamasına göre 88 sektör için hesaplanmıştır.

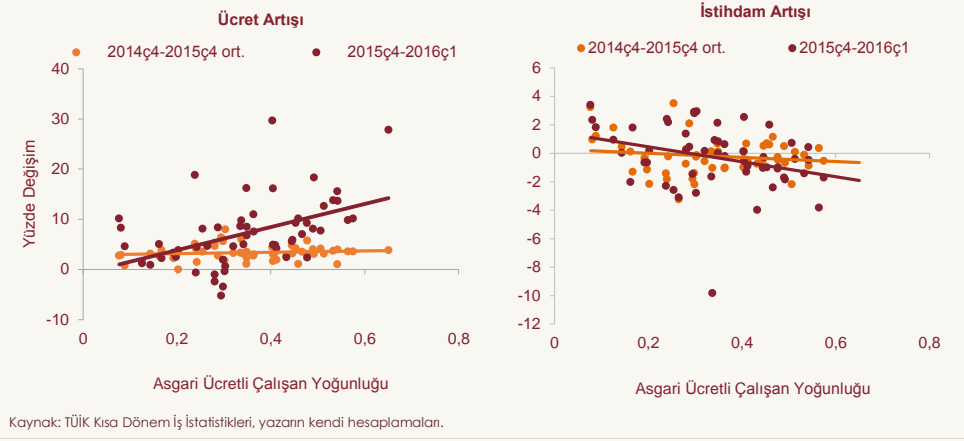
Sonuç olarak ilk gözlemler, asgari ücret artışı sonrasında toplam istihdam üzerinde belirgin bir etkinin ortaya çıkmadığı yönünde bilgi içermektedir.

TÜİK Kısa Dönemli İş İstatistikleri

Bu başlık altında yayımlanan Ticaret-Hizmet Endeksleri ile Sanayi İşgücü Girdi Endeksleri kullanılmıştır. Bu veriler çeyreklik sıklıkta yayımlanmakta ve sanayi ile hizmet sektörlerini büyük oranda kapsamaktadır. HİA verilerine göre önemli bir fark hizmet sektörü altında kamu hizmetleri, eğitim, insan sağlığı, kültür-sanat ve diğer hizmet faaliyetlerinin yer almamasıdır. Ayrıca firma anketinden derlendiği için sadece kayıtlı istihdamı yansıtmaktadır.

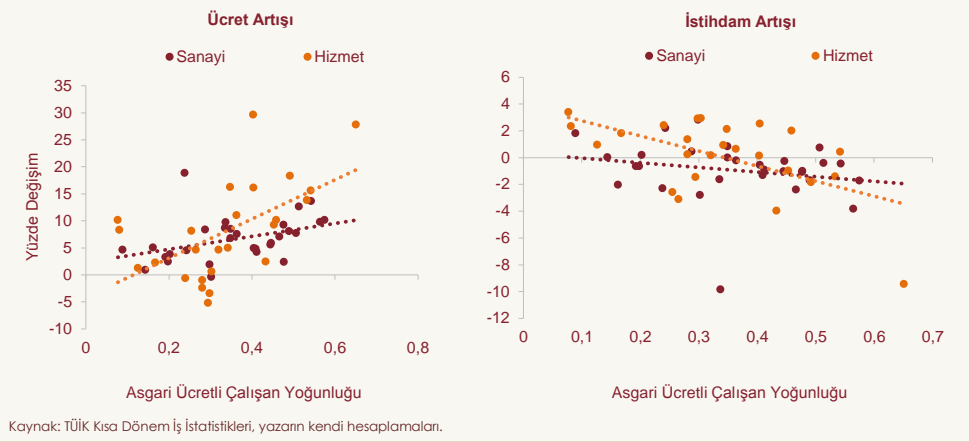
Grafik 1'de bu veri setinden derlenen ücret ve istihdam artışları sektörler için gösterilmektedir. Sektörler yatay ekseninde asgari ücretli çalışan yoğunluğuna göre sıralanmıştır. 2016 yılı ilk çeyreğinde asgari ücret artışı sonrası yaşanan gelişmelerin bir eğilimin devamı olmadığını görmek adına analize konu serilerin 2015 yılındaki ortalama çeyreklik artışları da grafiklere eklenmiştir. Buna göre 2016 yılı ilk çeyreğinde, asgari ücretli çalışanların yoğun olduğu sektörlerde ücret artışları daha yüksek, kayıtlı istihdam artışı ise daha sınırlıdır. Çalışan sayısı ile ağırlıklandırılmış ortalama ücret artışı çeyreklik yüzde 11,7 oranında gerçekleşmiştir.

Grafik 1. Asgari Ücretli Çalışan Yoğunluğuna Göre Sıralanmış Sektörlerde Ücret ve İstihdam Artışı (KDİİ, Yüzde Değişim, Mevsimsellikten Arındırılmış)

Grafik 2'de 2016 yılı ilk çeyreğinde yaşanan istihdam ve ücret artışları sanayi ve hizmet sektörü ayrımında gösterilmektedir. Buna göre hizmetler sektöründe asgari ücret etkisinin daha yoğun olduğu gözlenmektedir. Asgari ücret artışının ücret ve istihdam yansımaları hizmet sektöründe daha belirgin olmuştur.

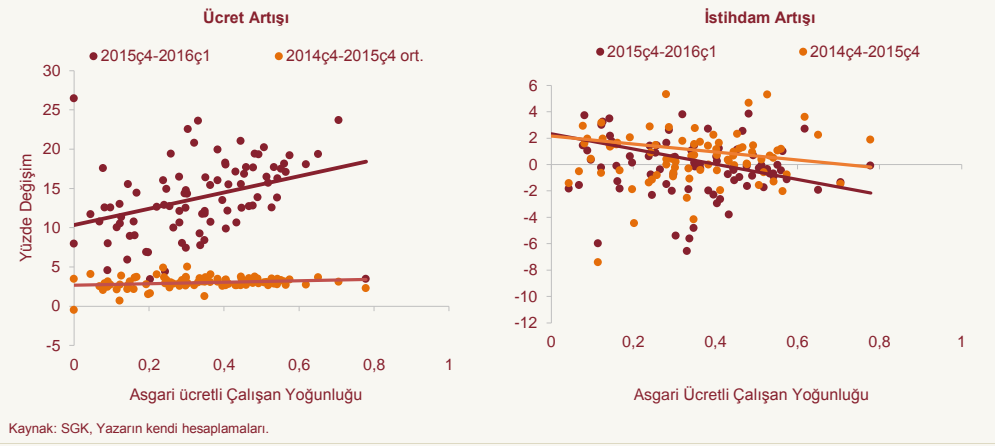
Grafik 2. Asgari Ücretli Çalışan Yoğunluğuna Göre Sıralanmış Sektörlerde Ücret ve İstihdam Artışı (KDİİ, 2015Ç4-2016Ç1, Yüzde Değişim, Mevsimsellikten Arındırılmış)

SGK verileri

SGK aylık bültenlerinden elde edilen özel sektör istihdam rakamları ile ortalama günlük ücret verisi incelenmiştir. Bu veri setinde sanayi, inşaat ve hizmet sektörlerinin tamamı yer almaktadır. Grafik 3'te bu veri setinden derlenen çeyreklik ücret ve istihdam artışları sektörler için gösterilmektedir. Yukarıdaki analize benzer bir şekilde, asgari ücretli çalışan yoğunluğu arttıkça ücret artışlarının daha yüksek, kayıtlı istihdam artışının ise daha sınırlı olduğu dikkati çekmektedir. KDİİ verileri ile karşılaştırıldığında, istihdam artışı ile asgari ücret yoğunluğu arasındaki ilişki ilk çeyrekte 2015 yılına kıyasla sınırlı oranda farklılaşmaktadır. İlk çeyrekte, istihdamla ağırlıklandırılmış ortalama ücret artışı yüzde 15,3 olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 3. Asgari Ücretli Çalışan Yoğunluğuna Göre Sıralanmış Sektörlerde Ücret ve İstihdam Artışı (SGK, 2015Ç4-2016Ç1, Yüzde Değişim, Mevsimsellikten Arındırılmış)

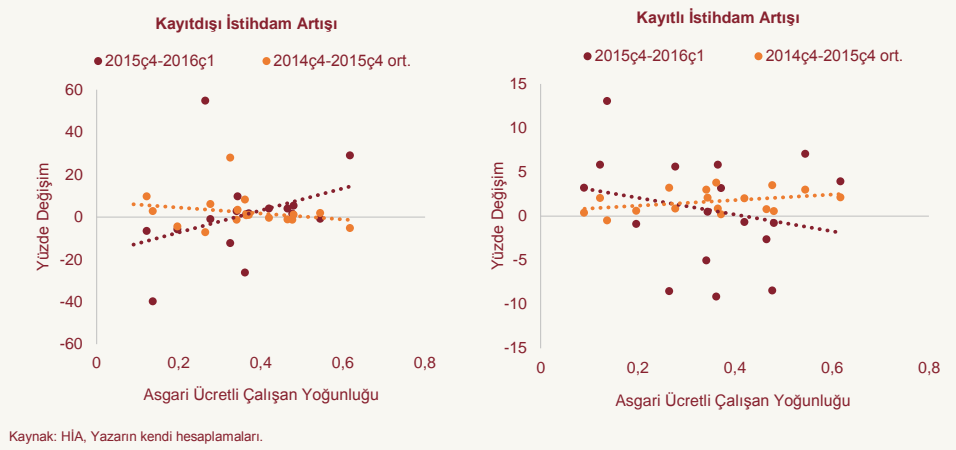

HİA verileri

HİA'da istihdam kayıtlı ve kayıt dışı ayrımında görülebilmektedir. Ancak aylık sıklıkta yayımlanan HİA istihdam verileri diğer veri setlerine kıyasla daha toplulaştırılmış seviyede istihdam rakamlarından oluşmaktadır. Bu doğrultuda analizde sadece 18 tane sektör kullanılmaktadır. Bununla birlikte işgücü piyasasının izlenmesinde temel veri kaynağı olması sebebiyle analiz HİA kayıtlı ve kayıt dışı istihdam rakamları için de tekrarlanmıştır.

Buna göre, kayıt dışı istihdam artışının asgari ücretli çalışanların yoğun olduğu sektörlerde daha yüksek oranda gerçekleştiği gözlenmektedir (Grafik 4). Bakış ve diğerleri (2016) çalışmasında da farklı dönemler için benzer bir analiz yapılarak asgari ücretin kayıt dışı istihdamı etkilediği çıkarımı yapılmaktadır.

Grafik 4. Asgari Ücretli Çalışan Yoğunluğuna Göre Sıralanmış Sektörlerde İstihdam Artışı (HİA, Yüzde Değişim, Mevsimsellikten Arındırılmış)

Özetle, bu veriler asgari ücret artışının toplam istihdamı olumsuz etkilemediği yönündeki tezleri desteklemektedir. Toplam istihdamda yansıyacak ölçüde olumsuz bir etki ortaya çıkmamıştır. Veriler ücretlerde çeyreklik olarak ortalama yüzde 12-15 bandında artışa işaret etmektedir. 2016 yılına ilişkin mikro veri setlerinin incelenmesi asgari ücret artışının etkilerinin daha sağlıklı bir şekilde analizine imkan sağlayacaktır.

Kaynakça

- Bakış, O., Gürsel, S. ve M. Kökkızıl (2016). Asgari ücret artışı kayıt dışı istihdamı olumsuz etkiliyor. BETAM Araştırma Notu No: 196.
- Gürçihan-Yüncüler, H.B & Ç. Yüncüler (2016), Minimum wage effects on labor market outcomes in Turkey, CBRT Working Paper No. 16/14.
- Papps, K. L. (2012), The effects of social security taxes and minimum wages on employment: Evidence from Turkey," *Industrial & Labor Relations Review*, 65, 686-707.
- Pelek, S. (2013), The impact of the minimum wage on the wage distribution: Evidence from Turkey, Tech. rep., Galatasaray University Economic Research Center.

Kutu
4.3Kamu Yatırımlarının Tamamlanma Süresindeki Kısalmaların Refah Etkisi⁶

Kamu yatırımları ekonominin genel işleyişi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu önem, kamu yatırımlarının büyük çoğunluğunu pozitif dışsallık sağlayan altyapı ve benzeri türdeki kamu mallarının teşkil ettiği kamu sermaye stokunun oluşmasına yol açmasından kaynaklanmaktadır. Global ekonomik aktivitede yakın zamanda gözlemlenen yavaşlama sonucu, kamu yatırımlarının ekonomiyi canlandırmakta oynayabileceği rol de ön plana çıkmıştır.⁷

Uluslararası Para Fonu tarafından Haziran 2015 tarihinde ortaya konulan PIMA⁸ Çerçevesi dahilinde de vurgulandığı gibi, kamu yatırımlarının tamamlanma süresi önemli bir unsurdur. PIMA Çerçevesine göre, kamu yatırımlarının yönetilme sürecinin kalitesinin değerlendirilmesi üç temel üzerine oturtulmaktadır:

1- **Planlama:** Sürdürülebilir yatırım seviyelerinin var olması,

2- **Tayınlama:** Doğru sektör ve doğru projelerin seçilmesi,

3- **Tamamlama:**

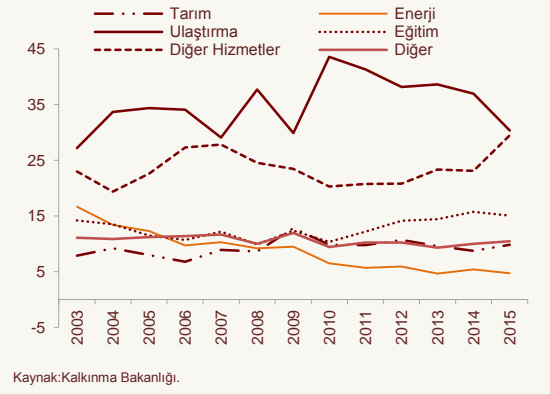
a. **Zamanında tamamlama**

b. Bütçe öngörüsü içinde tamamlama

Türkiye ekonomisinde yakın dönemde gözlemlenen bazı gelişmeler, yukarıdaki 3.a maddesine dair önemli kazanımların elde edilmiş olabileceğine işaret etmektedir. Kalkınma Bakanlığı'na göre, 2002 yılında 8,5 yıl olan kamu yatırımlarının ortalama tamamlanma süresi 2015 yılında 4 yıla kadar düşürülmüştür. Bu kutuda, söz konusu iyileşmenin sosyal refah üzerindeki etkisi standart bir refah analizi vasıtasıyla incelenecektir.

Bu noktada doğal olarak akla gelen bir soru, bu kısalmaların ne kadarının kamu yatırım projelerinin nitelik olarak uğradığı değişimlerden kaynaklandığıdır. Grafik 1'den de görüleceği üzere, 2003-2015 yılları arasında kamu sektörü toplam sabit sermaye yatırımları içerisinde enerji sektörünün payı 12 puan azalmış; bu azalış diğer hizmetlerin payındaki 6,5, ulaştırmanın payındaki 3,2 ve tarımın payındaki 1,9 puanlık artışlara yönelmiştir. Kamu yatırımlarının kompozisyonundaki bu değişimler, tamamlanma hızındaki kısaltmada rol oynamış olabilir. Bunun yanında, söz konusu değişimler PIMA

Grafik 1. Sektörler İtibarıyla Kamu Sektörü Sabit Sermaye Yatırımları, Toplam İçindeki Paylar (Yüzde)

1. ve 2. kriterleri altındaki gelişmelere de tekabül ediyor olabilirler.

Öte yandan, Grafik 2'den de görüldüğü gibi, Dünya Bankası tarafından yayımlanan Kamunun Etkinliği Endeksi Türkiye için 2000 yılından itibaren sürekli bir iyileşmeye işaret etmektedir. Bu endeksin arka planının anlatıldığı çalışmada Kaufmann, Kraay ve Mastruzzi (2010) endeksin kamu hizmetlerinin diğer nitelikleri ile

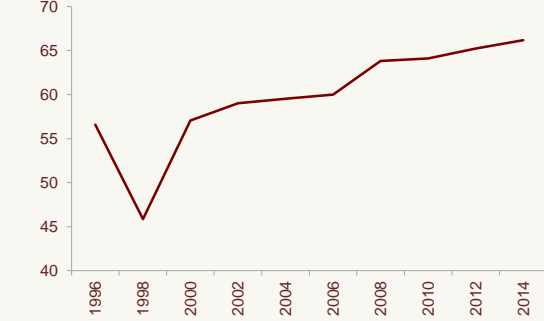
⁶ Kutudaki değerlendirmeler Özbilgin (2016) çalışmasına dayanmaktadır.

⁷ Bu konuda World Economic Outlook Ekim 2016 sayısı, Avustralya ve Türkiye G-20 Başkanlığı'nda alınan inisiyatifler ve OECD Verimlilik Ağı gibi oluşumlar örnek verilebilir.

⁸ Public Investment Management Assessment.

birlikte kamu politikalarının formülasyonu ve uygulanmasının kalitesinin de endeks tarafından kapsandığını belirtmektedirler. Bu itibarla, söz konusu endekste ki iyileşme, kamu yatırımlarının tamamlanma süresindeki iyileşmenin bir bölümünün devletin etkinliğindeki iyileşmeden kaynaklanmış olabileceğini düşündürmektedir. Bu çalışmada, kamu yatırımlarının tamamlanma süresindeki kısılmanın PIMA 3.a kriterindeki iyileşmelerden kaynaklandığı, 1 ve 2 numaralı kriterlerdeki durumun zaman içerisinde sabit kaldığı varsayılmaktadır.

Grafik 2. Dünya Bankası Kamunun Etkinliği Endeksi - Türkiye

Kaynak: Dünya Bankası.

Refah analizine altyapı tesis etmek üzere teorik bir model inşa etmek gerekmektedir. Model, bu türden bir reformun etkilerini şeffaf bir şekilde çalışmayı temin etmek amacıyla mümkün olduğunca basit tutulacaktır. Çıkış noktası temel reel iş çevrimleri modelidir. Ancak kamu yatırımlarının etkisini çalışabilmek için kamu yatırımları da modellenmelidir. Bu husus, ilgili yazını takiben ekonominin üretim fonksiyonuna kamu sermaye stokunun ekonominin geneli için pozitif dışsallık sağlayacak şekilde eklenmesi yoluyla göz önüne alınmıştır. Kamu yatırımlarının tamamlanma süresindeki iyileşmenin etkilerinin çalışılması için de temel model uygun değildir; çünkü temel dinamik modellerde yatırımlar tek bir periyotta sermaye stokuna dönüşmektedir. Bu kutudaki analizde kullanılan modellerde kamu yatırımlarının zaman alması Wen (1998) türünde bir zaman alma fonksiyonu vasıtasıyla modellenmiştir.

Modelin zaman alma fonksiyonu, Türkiye ekonomisinde gözlemlenen iyileşmeyi, yani kamu yatırımlarının stoka dönüşmesinin geçmişte 9 yıl alırken yakın zamanda bu sürenin yaklaşık 4 yıla düşmesini modelde ele alabilecek şekilde ayarlanabilmektedir. Bu özellik reformun refah etkisini yazında çokça kullanılan standart bir refah analizi çerçevesinde inceleme imkanı sunmaktadır. Gerçekleştirilen analizde iki ekonomi ele alınmaktadır. Y (yavaş) ekonomisi altında kamu yatırımları 9 sene sonunda kamu sermaye stokuna dönüşmektedir. H (hızlı) ekonomisinde ise bu süre 4 yıl olarak alınmaktadır. Bunun dışında H ve Y ekonomileri arasında bir fark bulunmamaktadır. Her iki model, parametreleri Türkiye ekonomisi için ayarlandıktan ve çözüldükten sonra, reformun refah etkisini ölçmek için geçmiş yazında olduğu gibi Hicksgil Telafi Değişimi (HTD) hesaplanmıştır. HTD, H ekonomisindeki hanehalkının refah düzeyine ulaşmak için Y ekonomisindeki hanehalkının tüketiminin her dönem ve koşulda ne kadar artırılması gerektiğini ölçmektedir. Bu bağlamda, HTD'nin pozitif olması, reformun refah kazanımları sağladığı anlamına gelmektedir.

Model parametrelerinin temel ayarları altında kamu yatırımlarının tamamlanma süresinin 9 yıldan 4 yıla düşürülmesinin refah etkisi, tüketimde yüzde 0,69 düzeyinde bir artışa tekabül etmektedir. Bu yüksek refah kazanımlarının neden kaynaklandığı incelendiğinde, daha düşük tamamlanma hızı altında kamu ve özel yatırım ve sermaye stoku düzeylerinin uzun dönemde daha yüksek bir seviyeye ulaştığı görülmektedir. Modelin işleyişi göz önüne alındığında, bu artışların arkasındaki mekanizma şu şekilde özetlenebilir. Kamu yatırımlarının tamamlanma süresindeki azalma sonucu kamu yatırımlarına olan talep artmaktadır. Artan kamu yatırımları, yol açtığı pozitif dışsallık ve artan verimlilik vasıtasıyla özel sektör yatırımlarını da yukarı çekmektedir. Bu yolla ekonomideki toplam sermaye stoku artmakta ve daha yüksek bir gelir düzeyine ulaşmaktadır. Sonuç olarak, tüketimin gelir içindeki payının azalmasıyla ekonomi daha yatırım ağırlıklı bir çehreye bürünse de, tüketim düzeyi olarak arttığı için önemli refah kazanımları elde edilmektedir.

Modelin gerçekte ölçülmesi zor bazı parametrelerinin yazında makul aralıklarda bulunan alternatif değerlere ayarlanması durumunda reformun pozitif etkisi daha da yüksek bulunabilmektedir. Genel olarak ekonominin daha esnek bir yapıya sahip olduğunun varsayılması reformun olumlu etkilerinin daha fazla bulunmasına yol açmaktadır. Tablo 1'de görülebileceği üzere, hanehalkının riskten kaçınmasının daha az ve emeğin daha esnek olduğunun varsayılması, ya da ekonomi genelinde daha fazla pozitif dışsallığın mevcut olduğunun düşünülmesi HTD'yi yüzde 1 seviyesine yaklaştırmaktadır. Bunun yanından her dönem içindeki yatırımların sermaye stokuna dönüşme sürecindeki öneminin zaman içinde simetrik olmadığı durumlar da ele alınmıştır. Kamu sermaye stokunun oluşumunda başlangıç yatırımlarının daha önemli olduğu varsayımı altında reformun olumlu etkisinin daha büyük olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 1. Alternatif Varsayımlar Altında Reformun Refah Etkisi	
	HTD (%)
Temel Kalibrasyon	0,686
Riskten Kaçınma az	0,788
Riskten Kaçınma Daha Az ve Emek Daha Esnek	0,862
Ekonomi Genelinde Pozitif Dışsallık	0,965
Ön Yatırım Yüksek	0,852
Ön Yatırım Düşük	0,537

Kaynak: Yazarın kendi hesaplamaları.

Model artan tamamlanma hızı altında kamu yatırımlarının daha yüksek bir seviyeye ulaşacağını öngörmektedir. Bu da, uzun vadede daha yüksek bir kamu sermaye stokuna ulaşılacağını ima etmektedir. Bu çalışmada doğrudan ele alınmasa da, söz konusu gelişmenin diğer potansiyel olumlu etkileri de söz konusudur. Bunlardan başlıcaları, toplam faktör verimliliğinde artış, büyüme oranları üzerinde pozitif etki ve altyapı stokunda gelişmiş ülkelere yakınsama olarak sayılabilir.⁹

Bu kutudaki analize göre kamu yatırımlarının tamamlanma süresinde yakın dönemde gözlemlenen kısalma önemli düzeyde refah kazanımlarına yol açma potansiyeli taşımaktadır. Ancak analizin limitleri çerçevesinde dikkat edilmesi gereken hususlar da vardır. Çalışma kamu yatırımlarının tamamlanma süresindeki kısalmanın etkisini PIMA ve benzeri kriterler altındaki diğer bileşenlerin etkisinin sabit kaldığı varsayımıyla hesaplamıştır. Bütçe disiplininin korunması ve yapısal reformlar pozitif etkileri daha da arttırabilecektir.

Kaynakça

Kaufmann, D., A. Kraay ve M. Mastruzzi (2010). "The worldwide governance indicators : methodology and analytical issues," Policy Research Working Paper Series 5430, The World Bank.

Özbilgin, H. M. (2016). "Kamu Yatırımlarının Tamamlanma Süresinin Kısaltılmasının Refah Etkisi" TCMB Ekonomi Notları No. 16/17.

Wen, Y. (1998). "Investment cycles," Journal of Economic Dynamics and Control, Elsevier, vol. 22(7), 1139-1165.

⁹ Modelin bu konuda ortaya koyduğu çıkarımlar World Economic Outlook Ekim 2014 sayısındaki ampirik analizin bulguları ile örtüşmektedir. Söz konusu analizde, kamu yatırımlarındaki bir artışın daha yüksek bir kamu sermaye stoku ve daha yüksek büyüme oranlarına yol açtığı, bu olumlu etkilerin kamu yatırımlarının etkinliği ile pozitif ilişkili olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Kutu
4.4

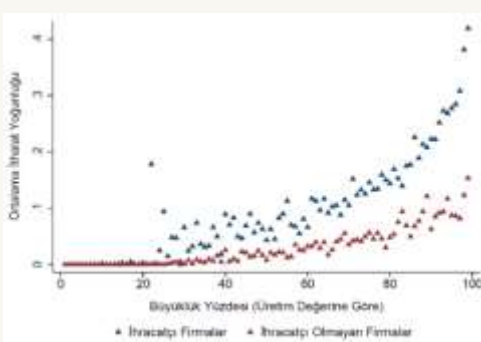
Firma Büyüklüğü, İthal Ara Malları ve İhracat Davranışı

Cari işlemler dengesi ekonomik istikrar açısından dikkatle takip edilen göstergelerden biri olagelmıştır. Ülkemiz cari işlemler açığının ana unsurunu dış ticaret açığı oluşturmaktadır. Dış ticaret açığının kaynaklandığı mal alt grupları incelendiğinde ise en büyük açık ara malları ticaretinde gözlenmektedir. Bu kutuda firma büyüklüğü, firmaların ithal ettiği ürün çeşitliliği, ara malı harcamalarındaki ithal oranı ve firmaların ihracatçı olma durumları arasındaki ilişki ve düzenlilikleri inceleyen Lu ve Ulu (2016) çalışmasının bulguları özetlenmektedir.

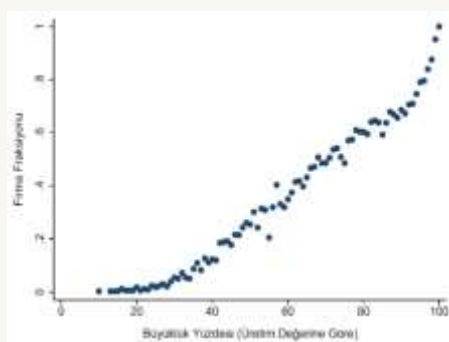
Dış ticaret engellerini düşüren ülkelerde ihracat artışı ve genelde daha da büyük bir ithalat artışı yaygın olarak gözlemlenmektedir. Aynı zamanda bu ülkelerde ihraç ürünlerindeki ithal girdi oranı da artmaktadır. Dünya ticaretinin üçte ikisi ara malları üzerinden gerçekleşmektedir (Hummels vd. (2001)). Buna ek olarak emek, sermaye ve ara malları girdi olarak kullanan bir üretim fonksiyonu tahmin edildiğinde toplam üretim maliyetlerinin en büyük kısmının ara mallarıdan geldiği görülmektedir¹⁰. Bu bulguların hepsi bir araya getirildiğinde ara mallarının üretim ve dış ticaret süreçlerinde gayet önemli bir yer tuttuğu ortaya çıkmaktadır. Bu kutuda Türkiye'deki imalat firmaları için anılan ilişkiler resmedilmeye çalışılmaktadır.

Grafik 1 aynı büyüklük kutusundaki (yüzdesindeki) firmaların ara malı harcamalarındaki ithal ürün payını firmaların ihracatçı olma durumlarına göre göstermektedir. İhracatçı firmalar genelde büyük firmalar olduklarından bu grafikte düşük büyüklük yüzdesinde çok sayıda ihracatçı firma gözlenmemektedir. Firma büyüklüğü arttıkça firmaların ara malı maliyetlerindeki ithal ürün payı artmaktadır. İhracatçı firmaların kullandıkları ara mallarıdaki ithal payı ihracatçı olmayanlara kıyasla anlamlı bir şekilde fazladır ve iki tür firma grubu arasındaki fark firma büyüklüğü arttıkça konveks bir şekilde büyümektedir. Her bir büyüklük kutusundaki ihracatçı firma oranı Grafik 2'de sunulmaktadır. Fark edileceği üzere en küçük büyüklük yüzdesinde çok az sayıda ihracatçı firma bulunmaktadır ve firma büyüklükleri arttıkça kompozisyon tersine dönmektedir. Yüksek büyüklüklerde firmaların hemen hepsi ihracatçı olmaktadır.

Grafik 1. İhracatçı Olma Durumuna Göre Ara Malı Harcamalarındaki İthal Payı

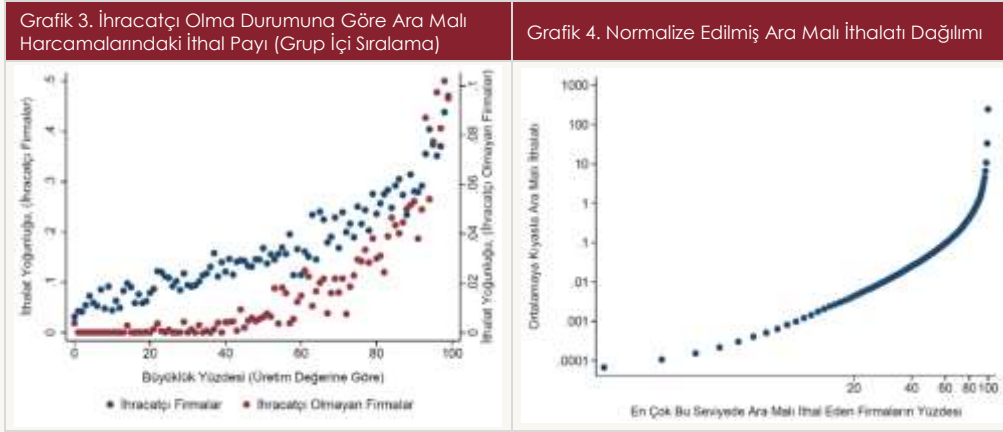

Grafik 2. Firma Büyüklüğüne Göre İhracatçı Olma Durumu

¹⁰ Amiti ve Konings (2007) hemen hemen tüm imalat sektörleri için tahmin edilen üretime fonksiyonlarında ara mallarının toplam üretim maliyetleri içindeki payını yüzde 60 ile 70 arasında bulmaktadır.

Grafik 2'den de anlaşılacağı üzere Grafik 1'de sergilenen istatistikler üretilirken her bir büyüklük dilimindeki, ihracatçı olup olmamasına bakılmaksızın, tüm firmalar benzer büyüklükte sıralandığından küçük yüzdelerde ihracatçı olmayan firmalar iyi temsil edilmektedir. Artan yüzdeler dilimlerinde ihracatçı firmaların temsili artmaktadır. Bu sebeple Grafik 3, Grafik 1'deki analizi farklı bir açıdan tekrar göstermektedir. Bu sefer, firmaları ihracatçı olup olmamalarına göre iki gruba ayırıp firmaları kendi grupları içerisinde sıralayıp aynı istatistikleri yeni büyüklük yüzdelerindeki firmalar için hesaplamaktayız¹¹. Böylelikle ihracatçı firmaların ihracatçı olmayanlara kıyasla ithal ara malı kullandığı ve ithal ara malı oranının ihracatçı firmalar için firma büyüklüğü ile daha hızlı büyüdüğü net bir şekilde görülmektedir.

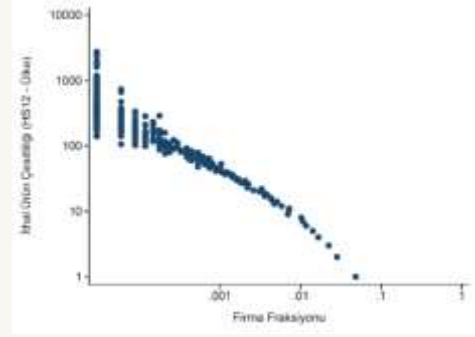
Grafik 4'teki bulgular firmaların ithal ara mallarına yaptıkları harcamaların ortalama harcama ile normalize edilmiş halinin firmaların en çok yüzde kaç tarafından gerçekleştirildiğini göstermektedir. Bu grafik aslında ithalatçı firmaların normalize edilmiş ara mali ithalat harcamalarının kümülatif dağılım fonksiyonu olarak yorumlanabilir. Örneğin, eğer bir firma ara malı ithal ediyorsa, 0,1 olasılıkla ortalama ithal ara mali harcamasının en çok binde biri kadar ithalat ve 0,86 ihtimalle en çok ortalama kadar ithalat yapmaktadır. En büyük ara mali ithalatçıları en küçük ithalatçıların milyon katı kadar ithalat yapmaktadır.

İthal edilen ara malı çeşidi arttıkça çok farklı çeşitte ara malı ithal eden firma sayısı azalmaktadır. Grafik 5'te görüldüğü üzere firmaların sadece küçük bir oranı çok farklı çeşitlilikte ürün ithal ederken çok büyük bir kısmı ise sadece bir ya da birkaç farklı çeşit ithal etmektedir. İthal edilen ara malı çeşitliliğine firmaların ihracatçı olma durumlarına göre bakıldığında yine ihracatçılarla ihracatçı olmayanlar arasında farklılaşma göze çarpmaktadır. Grafik 6 bir önceki grafiğin firma büyüklükleri boyunca ihracatçı olan ve olmayan firmalar arasındaki ayrışmasını göstermektedir. İhracatçı firmaların ithal ettikleri ürün çeşitliliği ihracatçı olmayanlara göre her büyüklük yüzdesinde daha fazladır. Her ne kadar bu grafik grup içi sıralamaları yansıtsa da tüm firmaları ihracatçı olma durumlarına göre ayrıştırmadan sıraladığımızda da yine her büyüklükte ihracatçı firmaların ithal ürün çeşitliliği daha yüksek çıkmaktadır¹².

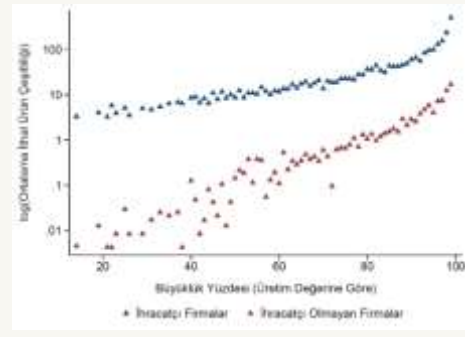
¹¹ Bu yeni gösterimin avantajı ihracatçı olma durumuna göre her bir büyüklük yüzdesinde eşit sayıda ihracatçı ya da ihracatçı olmayan firma bulunmasıdır. Ancak bu sefer de bu iki tür firma arasındaki gerçek firma büyüklükleri bilgisi kaybolmaktadır ve aynı büyüklük kutusunda temsil edilmelerine rağmen ihracatçı olan ve olmayan firmaların büyüklükleri farklılaşabilmektedir.

¹² Bu çalışmada bir ürün çeşidini tanımlarken her bir ülkeden gelen ve Harmonize Sistem 12 basamak (HS12) ile ifade edilen her bir ürünü aynı bir ürün olarak tanımladık. Ürünleri sadece Harmonize Sistem'deki kodlarına göre tanımlamak grafiklerde gözlenen ilişkilerin şeklini değiştirmemekle beraber ürün çeşitliliğinin ortalama yüzde 10 azalmasına sebep olmaktadır.

Grafik 5. İthal Ürün Çeşitliliği ve Firma Sayısı

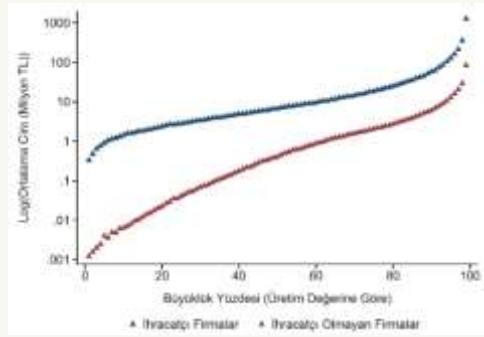

Grafik 6. Firma Büyüklüğüne Göre İthal Ara Malı Çeşitliliği (Grup İçi Sıralama)

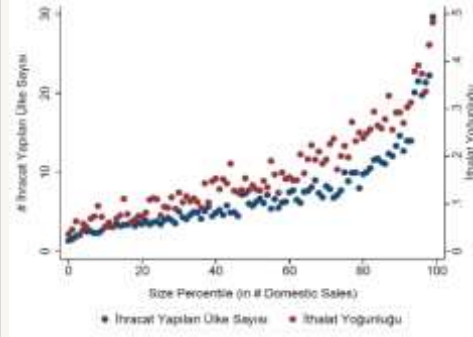

Grafik 7 ihracatçı ve ihracatçı olmayan firma grupları için firma cirolarını göstermektedir. İhracatçı firmalar için ciroların yüksek olduğu fark edilmektedir. Firma büyüklüğü ile firmanın ihracatçı olma durumu arasında birebir bir ilişki olmadığı her ne kadar Grafik 1'de görülsede Grafik 7 firmaları ihracatçı olma durumlarına göre grup içinde sıralayarak firma cirolarını göstermektedir. Gözlemlenen davranış kalıplarının kaynağı firmalardaki yabancı sermaye payı perspektifiyle incelendiğinde; aynı analizler sermayesinde herhangi bir yabancı payı olan firmaları hariç tutularak tekrarlandığında da davranış kalıplarının hemen hemen aynı olduğu gözlenmektedir.

Grafik 7. İhracatçı Olma Durumuna Göre Yurt İçi Satışlar ve Toplam Ciro (Grup İçi Sıralama)

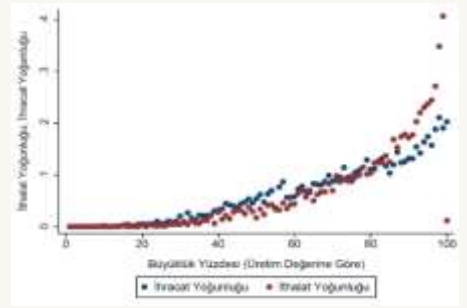
Grafik 8. İhracat Yapılan Pazar Sayısı ve İthalat Yoğunluğu (İhracatçı Firmalar İçin)

Grafik 8'de ihracatçı firmalar yurt içi satışlarına göre sıralandıklarında, firma büyüklüğü arttıkça firmanın ihracatta bulunduğu ülke sayısının ve eş zamanlı olarak kullandığı ara mallarıdaki ithal ürün oranının arttığı gözlenmektedir.

Grafik 9 firma büyüklüğüyle firmaların ihracat ve ithalat yoğunluklarını göstermektedir. Firmalar büyüdükçe cirolarındaki ihracat payı artmaktadır. Buna paralel olarak ara malı harcamalarındaki ithal ara girdi payı da artmaktadır.

Grafik 9. İthalat ve İhracat Yoğunlukları (Tüm Firmalar)

Üretim süreçlerinin ülkeler arasında paylaşıldığı ve uluslararası bir değer zincirinin sonunda nihai ürünlerin kullanıcılara ulaştığı günümüzde ülkeler bu değer zincirinden en büyük katma değer payını almaya çalışmaktadır. Bir ülkenin küresel değer zincirinin hangi noktasında olduğu ülkedeki ücretleri, beşeri sermaye yatırımlarını, emeğin farklı sektörler arasında tahsisini ve daha bir çok ekonomik göstergelyi etkilediği gibi aynı zamanda bunlardan etkilenmektedir.

İthal ara girdilerin ithalatçı firmaların verimlilikleri üzerinde pozitif etkide buldukları pek çok farklı çalışmada gösterilmiştir. Bununla birlikte firmaların ara mallarını ithal etmei motivasyonlarını anlamak için Saygılı vd. (2010) ışık tutucu bir çalışmadır. Bu çalışmada Türk imalat sektörünün ürettiği katma değerın yüzde 35.9'unu üreten firmalarla görüşüp neden ara malı ithal ettikleri sorulduğunda firmaların yüzde 96.6'sı ithal ettikleri ürünlerin iç piyasada arzının bulunmamasını, yüzde 75.2'si ara mallarını daha ucuza yurtdışından ithal edebildiklerini diğer unsurların yanında belirtmişlerdir.

Goldberg vd. (2010) ithal ara mallarına yönelik dış ticaret engellerindeki düşüşlerin takip eden süreçlerde yerli firmaların ürün gamları (product scope) üzerindeki pozitif etkisini göstermiştir. Analiz ettikleri periyotta Hindistan'da piyasaya yeni çıkarılan ürünlerin yüzde 31'inin sebebi olarak ticaret engelleri düşürülmeden önce ülkede bulunmayan ithal ara girdilerin üretim süreçlerine eklenmesini tespit etmişlerdir.

Bu kutu ithal ara mallarının firmaların ihracat davranışlarıyla ilişkilerinin yüksek boyutlarda olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, ihracatın başarısını ve ilerleyişini takip edebilmenin etkili bir yolu da ihracat gelişmelerimizi toplam rakamlar üzerinden takip etmek yerine ne kadar yerli katma değer ihraç edebildiğini, Johnson ve Noguera (2012) vurguladığı üzere, takip etmektir.

Bu kutuda Türk imalat firmalarının büyüklüğü, ithal ara girdi kullanımı ve ihracat davranışları arasındaki ilişkilere dair gözlenen düzenlilikler sunulmuştur. İhracatçı firmalar ihracatçı olmayanlara göre daha fazla çeşit ara mal ithal etmekte ve toplam ara malı harcamalarında ithal ara malı payı artmaktadır. Firma büyüklüğüyle birlikte ara malı girdilerindeki ithal payı da artmaktadır. Firmaların ithalat yoğunlukları ile ihracat yoğunlukları arasında pozitif ilişki vardır ve her iki yoğunluk da firma büyüklüğüyle artmaktadır. İhracat yapılan pazar sayısı arttıkça ara malı harcamalarındaki ithal payı artmaktadır. Bulguların işaret ettiği ihracat ve ithalat davranışları arasındaki tamamlayıcılığın daha iyi anlaşılması ülkemizin cari açık problemiyle mücadelede de çözüm önerilerinin ortaya çıkmasının önünü açacaktır.

Kaynakça

- Amiti, M. and J. Konings (2007, December). Trade liberalization, intermediate inputs, and productivity: Evidence from indonesia. *The American Economic Review* 97 (5), 1611-1638.
- Goldberg, P. K., A. K. Khandelwal, N. Pavcnik, and P. Topalova (2010, November). Imported intermediate inputs and domestic product growth: Evidence from India. *The Quarterly Journal of Economics* 125 (4), 1727-1767.
- Hummels, D., J. Ishii, and K.-M. Yi (2001, June). The nature and growth of vertical specialization in world trade. *Journal of International Economics* 54 (1), 75-96.
- Johnson, R. C. and G. Noguera (2012). Accounting for intermediates: Production sharing and trade in value added. *Journal of International Economics* 86 (2), 224-236.
- Lu, D. and Ulu, M. F. (2016) Firm Size, Imported Inputs and Value Added Content of Production. Yayınlanmamış çalışma
- Saygılı, Ş., C. Cihan, C. Yalçın, and T. Hamsici (2010). Türkiye imalat sanayiinin ithalat yapısı. TCMB WP No:1002 .

